

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVIVA

V S E B I N A

Dolžnosti močnejšega // Jože Zlan: † France Grafenauer pred avstrijskim vojnim sodiščem // G. Šilih: Narodno socialistična vzgoja v Nemčiji // Dr. ing. Č. Nagode: O avtomobilizmu drugod in pri nas

O B Z O R N I K

Ženeva likvidira? (Dr. B. Vrčon) // M. T. Ristič: Italijanski nacionalizam (L. Č.) // O novi ureditvi kredita v Italiji (L. Č.) // Kako je avstrijska državna oblast l. 1903 cenzurirala slovensko srednješolsko čitanko (Dr. Fr. Ilešič) // Izvenšolsko nadzorstvo mladine (Dr. P. Strmšek) // Drobtine (na platuicah)

* L. II * 6 *

L J U B L J A N A 1 9 3 6

Misel in delo izhaja vsak mesec 6. štev. - april 1936

Redakcija zaključena 20. aprila 1936

Naročnina stane za vse leto 60 Din, za pol leta 30 Din, za četrt leta 15 Din. Posamezna številka 6 Din, dvojna 12 Din

Uredništvo in uprava v Ljubljani na Gosposvetski o. 4/l.

Poštnočekovni račun: 16.602

✱

Revijo ureja uredniški odbor: dr. Stojan Bajič, dr. Lavo Čermelj,
dr. Stanislav Š. Lapajne in dr. Alojz Zalokar

Izdaja in zalaga

Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin „NASTA“

v Ljubljani r. z. z. o. z. (Predstavnik dr. Alojz Zalokar)

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (Predstavnik Josip Štrukelj)

Drobtine

Velikonočne misli. V prestolniških dnevnikih smo čitali zanimive misli. Prof. Tasić piše o problemu zakonitosti (tudi pri nas) in trdi, da čima v političnem in državnem življenju glavno vlogo intelektualni skorojevič in «gosposki» kmet, ki ni več pravi kmetovalec; ti ljudje prinesejo s seboj neki duh brezobzirnosti in nestalnosti. Naše politične in državniške energije so se trošile za narodno osvobodjenje in ujedinjenje, a na žalost tudi za zgolj strankarska trenja, ker niso imeli naši politiki dovolj interesa in razumevanja za gospodarske in socialne probleme... Ni dovolj načrta in doslednosti, ni vztrajnosti niti točnosti v našem državnem življenju; ni dovolj zavesti odgovornosti in splošnega interesa... Poznamo pedantnost v preganjanju malih prestopkov, a smo širokogrudni v odpuščanju velikih pregreh. Imamo politična preganjanja in mnogo nestrpnosti in mnogo skrbi za osebne prijatelje in sorodnike itd.» Dr. Smiljanić je pa napisal: «Osnove nacionalne države so se začele rušiti; patriotizem širokih ljudskih množic je zagazil v krizo. Zakaj množice ne morejo ljubiti zajednice, v kateri niso zadovoljne in v katerih so jim odvzete osnovne življenjske pravice. Zato je v demokratskem pokretu potrebna nova borba: nastaja potreba, da bi izvajala država svojo politiko ne samo v smislu političnega liberalizma, marveč v enaki meri politiko gospodarske demokracije in socialnega liberalizma. Tako... je dobila država dandanes še neko novo dolžnost: dolžnost, zagotoviti vsem svojim državljanom iz najširših družabnih slojev znosno življenje v svobodi in jih napraviti srečne v svoji domovini, to je, razvijati mora patriotizem državljanov s tem, da vrši svojo socialno dolžnost.»

O rektorju. Prav tam smo čitali, da «mora imeti rektor univerze energijo šumadinskega hajduka, združeno s taktom vatikanskega fratra.» Tako vsaj meni prof. Pavlović.

(Nadaljevanje na 3. strani.)

DOLŽNOSTI MOČNEJŠEGA

Evropski državniki vpletajo vedno pogosteje v svoje govore in izjave filozofska in občečloveška življenjska razmotrivanja. To pa ne samo zato, da bi se diplomatski jezik približal državljanom in da bi se trda stvarnost zavila v mehko obliko; mnogo je v tem odkritosrčne človečnosti in resničnega notranjega prepričanja. Je pa tudi nujna potreba naše dobe, kajti golo politično šahiranje in suhoparno preračunavanje političnih sil sta se izkazali kot bistveno pomanjkljivi, težkim zahtevam časa nedorasli metodi. Tudi mednarodni stiki se morajo poživiti in prepojit z idejami in si morajo postaviti etične cilje. Tudi mednarodno sožitje se mora poduhoviti. Ta zahteva postaja tem nujnejša, čim bolj se izkazuje, da se odpirajo vedno globlji prepadi med moralnimi načeli in stvarnostjo političnega družabnega in tudi gospodarskega življenja.

V osebnosti predsednika T. G. Masaryka sta se združili realistična državniška modrost in idealistična filozofska človečnost. Po njegovem vzgledu se ravnaajo mnogi evropski državniki, ki jih odgovornost njihovega stališča sili, da dodajajo mrzlim računom in mehničnemu presojanju etično vsebino in etične cilje. V sintezi stvarnega presojanja o položaju in idejnega usmerjanja razvoja vidijo možnost izhoda iz težkih evropskih in občečloveških internacionalnih zagat.

Ta idejna usmerjenost naj bi pomagala premagati ono skrajno napetost, ki je nastala v zapadni Evropi zaradi prenapetih nacionalizmov. Spoznanje, da prenapeti nacionalizmi nujno težijo k nevarnim konfliktom, ki utegnejo povzročiti razsulo, spoznanje, da se vsaka nacija ravna po geslu «pomagaj si sam in Bog ti pomore», spoznanje, da se vsa Evropa ravna po nazoru brezobzirne pravice močnejšega. To spoznanje mora končno postaviti na dnevni red tudi vprašanje o dolžnostih močnejšega. Ali ima močnejši samo pravico, da s pestjo uveljavlja samega sebe in vse druge zatira in uničuje, ali nima močnejši tudi dolžnosti pomagati slabejšemu in tako pripomoči celokupnemu človeštvu k napredku!

Res je: surove sile, ki se trejo v mednarodnih odnosih, so brutalne in izključujejo vsako mehko sentimentalnost, toda če jih oplemenjujejo ideje — če ne druge, vsaj ideja pravičnosti — postanejo bolj človeške. Materialni sili se pridruži še moralna. Evropske velesile, ki utemeljujejo svojo moč le na jeklo svojega orožja in ne tudi na udarnosti ideje, ali pa na pravico, ki je z njimi, so v nevarnosti, da postanejo grobarji civilizacije. Prav današnji mednarodni položaj v Evropi jasno kaže, da pravica, zasnovana zgolj na moči, velesilam ne bo koristila, ker podira to načelo temelje tudi njim samim, kakor jih podira malim državam.

Le tedaj, če bodo velesile spoznale, da ima močnejši ne samo pravice, ampak tudi dolžnosti, bo mogoče na človeka vreden način in brez katastrofalnih uničenj rešiti težke spore med narodi. To načelo je dobilo zavetišče v Društvu narodov in je od tam prineslo povojni Evropi nekaj let miru in napredka. Danes pa je nastopila reakcija in temelji Društva narodov so se začeli majati zaradi dejanj velesil, ki priznavajo zase samo moč, s katero hočejo sebi in svetu krojiti po svoje pravico, ne pa tudi dolžnosti, ki jim jih nalaga mednarodna zajednica.

V angleški spodnji zbornici je koncem aprila govoril ob priliki budžetne debate Winston Churchill, znan po svojem državniškem delovanju še iz predvojnih, posebno pa težkih vojnih časov. Dejal je med drugim: «Evropa se bliža odločitvi. Mislim, da nastopi ta trenutek še v toku sedanje zakonodajne periode. Ali si bodo veliki narodi podali roke in se bo začela za svet nova slavna doba, ali pa bo prišlo do eksplozije, katere dalekosežnosti si nihče ne more predstavljati. Mislim, da bo mogla dobro oborožena, čuječa in odločna Anglija o tem odločiti, ako bo želela samo mir, vendar samo pod pogojem, če bo pripravljena nositi za to potrebni riziko.» Zdi se po teh besedah, da se tudi mogočna Anglija začenja zavedati, da ima prav zaradi svoje moči posebne dolžnosti do Evrope. Samo če ji bodo ostale velesile sledile na tem potu, je upravičeno optimistično naziranje, da bo Evropa brez težjih pretresljajev prebolela težko krizo.

Evropi so potrebni diplomati, ki ne bodo samo diplomati, ampak filozofsko poduhovljeni graditelji evropske bodočnosti.

Jože Zlan:

† FRANCE GRAFENAUER PRED AVSTRIJSKIM VOJNIM SODIŠČEM

Ob izbruhu svetovne vojne so nemški in nemškutarski ekspONENTI avstrijskih oblasti navalili z vso silo na koroško posvetno in duhovniško inteligenco, posebno na politične voditelje in v prvi vrsti na poslanca Franceta Grafenauerja. Z ovadbami in denuncijacijami, ki so bile politični upravi in vojaškim oblastem zelo dobrodošle, so spravili skoro vso slovensko koroško inteligenco zaradi veleizdaje v preiskavo in zapor. Od raznih strani opozorjen na zle namene koroških oblasti, je bil poslanec Grafenauer previden, izogibal se je svojih zakletih političnih nasprotnikov in se zadržal večinoma na svojem domu v Mostah v občini Brdo pri Šmohorju. Toda tudi v domači občini so mu bili vohuni stalno za petami, posebno odkar je Avstrija bila v vojnem stanju z Italijo in je Ziljska dolina spadala v vojno ozemlje.

Glavni denuncijant je bil Edvard Kuhn, državni gozdar, ki je takoj po svojem prihodu na Brdo leta 1900. ustanovil podružnico «Südmarke». V septembru 1915 je na žandarmerijski stanici v Šmohorju ovadil Grafenauerja, češ da je ta v juniju leta 1915. v gostilni Lukeža Mihorla, poštarja v Goričah, nasproti Mariji Mihorlovi rekel: «Stavim, da bodo Rusi zmagali.» Kuhn se je poslužil pijači vdanega trgovca Josipa Perka iz Borlj, da je take govorice o Grafenauerju dalje razširjal. Tako se je spravil uradni aparat v tek. Na Kuhnovo ovadbo je uvedel poizvedbe zoper Grafenauerja špijonažni oddelek 10. armijskega poveljstva v Beljaku in že v oktobru 1915 so detektivi iz Beljaka zaslišali Kuhna, ki je tedaj podal še druge izmišljene obdolžitve zoper Grafenauerja. Ker Grafenauerja kljub temu niso aretirali, je bilo treba inscenirati čim več ovadb zoper njega. Ker je bil v tisti dobi starešina sreskega sodišča v Šmohorju poštenjak, ki bi bil Kuhnove denuncijacije odločno zavrnil, saj je dobro poznal Kuhnovo moralno kvalifikacijo — je Kuhn podal ustno ovadbo bivšemu sodnemu slugi sreskega sodišča v Šmohorju Francu Laknerju, ki je tedaj služil kot orožnik pri žandarmerijski stanici v Šmohorju. Ta je uradni zapisnik poslal komandirju Teuermannu Kletusu. Ta je z vso vnemo izvršil preiskavo zoper Grafenauerja in 19. januarja 1916 poslal obširni «obtežilni» materijal oddelku 10. armijskega poveljstva v Beljak k rezervatnemu aktu št. 4, ki je tamkaj zoper Grafenauerja že obstajal.

Dne 14. marca 1916 so Grafenauerja na domu v Mostah aretirali. Sivolasega poslanca so peljali vklenjenega skozi Brdo v uro hoda oddaljeni Šmohor. Kuhn in njegovi pajdaši so napadli Grafenauerja in opljuvali tudi vagon, v katerem so Grafenauerja odpeljali v beljaške zapore. Hoteli so ga postaviti pred preko sodišče (Standgericht). Če bi se bilo Grafenauerjevim sovražnikom to posrečilo, bi bil Grafenauer brez dvoma obsojen na smrt. Le iz formalnih razlogov pa so morali opustiti postopanje po prekem sodišču, a Grafenauerja so odgnali v zapore domobranskega divizijskega sodišča (Landwehrdivisionsgericht) v Celovcu. Tu je vodil preiskavo zaradi zločina veleizdaje po § 65. a) in b) avstrijskega kazenskega zakonika nadporočnik avditor dr. Albin Vogel.

Dne 26. maja 1916 — torej pred 20 leti — je v imenu avstrijskega cesarja sodilo v Šmohorju v Ziljski dolini sodišče cesarske in kraljevske 10. armijske komande kot vojno sodišče o «krivdi» prvoboritlja koroških Slovencev, državnega in deželnega poslanca Franceta Grafenauerja.

Grafenauerjevi trinogi so si tedaj, verjetno na pobudo njegovih političnih nasprotnikov, izmislili zanj še nov križev pot. V smislu § 14. cesarske naredbe z dne 25. julija 1914 je bilo sodstvo glede hudodelstev veleizdaje po § 65. kazenskega zakonika preneseno od civilnih sodišč na domobransko divizijsko sodišče. Proti sodbam imenovanega sodišča je obtoženec imel redne pravne leke, in sicer pravico do ničnostne pritožbe na vrhovno vojaško sodišče in pravico vzklica zoper previsoko odmerjeno kazen. Da bi Grafenauerju onemogočili, da bi se poslužil teh pravnih lekov zoper obsodbo, ki so jo zahtevali nemški interesi na Koroškem in ki je bila že vnaprej sklenjena, so Grafenauerja iz celovških zaporov eskortirali zopet v Šmohor. Na tej poti so Grafenauerja napadli in opljuvali kakor v marcu leta 1916. V Šmohorju ga je sodilo — kljub jasni nasprotni določbi zakona — nekompetentno vojno sodišče 10. armijske komande (Landwehrfeldkriegsgericht). Zoper sodbo tega sodišča, ki je poslovalo v vojnem področju blizu italijanske fronte, ni bila dopustna ne ničnostna pritožba ne vzklic.

10. armijska komanda je določila za sodnike notorične sovražnike Slovanov. Bili so to: predsednik major Rudolf Wanggo, vodja razprave major-avditor Johann Seeliger, prisedniki major Josef Schöch, stotnik Josef Fröhlich, ritmojster Franc grof Ceschi od 5. domobranskega polka; kot obtožitelj je fungiral nadporočnik-avditor dr. Arthur Wolff, zapisnikar in tolmač je bil narednik Sta-

nislav Kotzbeck od 26. domobranskega polka. Branil pa je obtoženega Grafenauerja odvetnik dr. Vladislav Pegan iz Ljubljane.

Razprava je trajala od 10. do 17:15 ure. Kolovodja denuncijantov Kuhn je z vso sodrigo Grafenauerjevih nasprotnikov bil ves čas na hodniku sodišča, prepričan, da bo Grafenauer obsojen najmanj na dosmrtno ječo. Vsa strta in bolehnja je sedela pred razpravo dvorano Grafenauerjeva soproga Alojzija in zaman čakala pravice za svojega moža.

Takoj po razpravi je vojaško sodišče razglasilo sledečo sodbo:

«France Grafenauer je kriv,

a) da je v letu 1915. v ne natančneje ugotovljenih dnevih opetovano v gostilni Josipa Lederiča v Dulah, torej javno, napram prej imenovanemu izjavil, da je Rusija velika sila in da ima več žita. Ni sicer naravnost rekel, da bodo Rusi zmagali, vendar je tako govoril, da je imenovana priča, ki sicer izjave doslovno ne more ponoviti, dobila vtis, da bi bilo Grafenauerju ljubše, če bi zmagala Rusija;

b) da je nedoločenega dne v februarju 1915 v kuhinji župnišča na Brdu v navzočnosti župnika Anton Šturma, njegove sestre Lucije Šturmove in Marije Pippove, torej pred več ljudmi, ko je Marija Pippova hotela plačati mašo za svojega padlega brata, izjavil: ‚Matevž (brat) ni mrtev; bil je pameten človek; ni bil tako neumen, da bi se tam bojeval, ampak je pobegnil. in neumen bi bil, če bi se zopet vrnil; tam je bolje kakor tu ‚grunt‘ in ‚tol‘, in je tako skušal širiti srd in zaničevanje proti enotni državni zvezi monarhije;

c) da je v januarju 1916 v kuhinji gostilne Ane Lederičeve na Brdu napram Julijani Platzerjevi in Ernestini Lederičevi, torej javno in pred več ljudmi izjavil: ‚Nič ne de, če ima kako domače dekle Rusa; naj ga ima, če ga ima rada in če je fant čeden. Zaprli bodo prvo, drugo, tretjo, toda jih bodo tudi zopet izpustili, ker jih rabimo za delo.‘ Tako je skušal pozivati, hujskati ali zavajati k nepokorščini, odporu ali uporju proti določbi javnega urada, in sicer proti odredbi komande J. Z. fronte z dne 12. novembra 1915, No 34.399, ki prepoveduje civilnim osebam občevanje z vojnimi ujetniki.

Zagrešil je torej hudodelstvo veleizdaje po § 65. a) in b) kazenskega zakonika; po § 65. k. z. oziroma § 5. zakona z dne 15. novembra 1867 drž. zakona šte. 131, je zato obsojen na pet let težke ječe, poostrene vsak mesec s 24urnim zaporom v samotni celici.

Oprošča se pa od obtožbe, da bi bil v letu 1915. v gostilni Lukeža Mihorla v Goričah, torej javno izjavil, ‚da stavi, da bodo Rusi zmagali‘ in tako skušal nahujskati k mržnji in zaničevanju proti enotni državni zvezi monarhije, s čimer bi bil zagrešil hudodelstvo po § 65. avstrijskega kazenskega zakonika.»

Pravilnost sodbe je 2. junija 1916 potrdil Holy, polkovnik in «oberkvartirmojster» 10. armade v Beljaku in napisal na sodbo: «Potrjeno! Naj se izvrši!» Dne 4. junija 1916 je objavil Grafenauerju v celovških zaporih zloglasni major-avditor Johann Seeliger tako zvano izvršilno klavzulo in že naslednji dan so Grafenauerja eskor-

tirali za pet let težke ječe v kaznilnico v Möllersdorfu na Nižjem Avstrijskem.

Z obsodbo je Grafenauer izgubil poslanski mandat v državnem in deželnem zboru. Od tedaj koroški Slovenci niso več imeli svojega zastopnika v dunajskem parlamentu.

Tako je koroški prvoboritelj predsedel v zaporih v Möllersdorfu 485 dni ali dobrih 16 mesecev. Nastanili so ga v prostorih, ki so služili za časa Marije Terezije in Jožefa II. kot, hlev za lovske pse avstrijske fevdalne gospode, kadar je prišla z Dunaja na lov v Möllersdorfsko okolico.

Kakor je bil ves proces zoper Grafenauerja tendenčen, tako je bila tudi sodba tendenčna in je pravi justični škandal. Takih sodb so bili zmožni le avstrijski Nemci v habsburški krvavi vojaški obleki. Dosegli so v svetovni vojni edinstveni rekord v zlorabljanju sodniške oblasti in v degradiranju sodniške funkcije na stopnjo rabljev v službi političnih denuncijantov.

Sodba je s pravnega stališča popolnoma zgrešena. Stavek, ki ga navaja sodba pod a) «da je Rusija velika sila in da ima več žita» — ni moči subsumirati pod določbo § 65. avstr. kaz. zak. in ga kvalificirati kot veleizdajo, ki se kaznuje s petimi leti težke ječe. Vojno sodišče tudi ni moglo dognati, kdaj naj bi bil Grafenauer to kaznivo dejanje storil, niti ne, v čem naj bi bilo kaznivo. Vojaškemu sodišču je zadostovalo, da je edina priča Josip Lederič dobil vtis, da je obtoženec želel, da Rusija zmaga. Ta vtis pa je vojaško sodišče vzelo ne samo kot dokaz, ampak — kot dejanski stan hudodelstva veleizdaje. Sodil je torej gostilničar Lederič po svojem vtisu, vojaško sodišče pa si je tako sodbo prisvojilo, ne meneč se za stvarnost v dokazovanju.

Drugi primer z Marijo Pippovo, za katerega zopet ni naveden točen datum, kar kaže, da temelji očitak na denuncijacijah, se takisto ne da subsumirati pod določbo § 65. avstrijskega kazenskega zakona, ampak bi tvoril kvečjemu odobravanje kaznivega dejanja, ne pa veleizdajo. V tem primeru je vojaško sodišče odklonilo zaslišanje dveh dejanskih prič, ki sta že v preiskavi izključili, da bi se bil Grafenauer napram Mariji Pippovi tako izrazil, kakor trdi obtožba. To sta bila župnik Anton Šturm in njegova sestra Lucija, ki sta bila pri pogovoru med Pippovo in Grafenauerjem navzoča. Vojaško sodišče se je balo, da bi prič ne razkrinkali vse podlosti denuncijantov, posebno Kuhna in Pippove, ki je bila njegovo slepo orodje. Tako bi se razgalila umetna zgradba procesa. Zato je odklonilo Grafenauerjev predlog za osebno zaslišanje omenjenih dveh prič.

Ravno tako je zgrešena pravna kvalifikacija dejanja, opisanega pod c). Civilnim osebam komanda jugozapadne fronte ni imela ničesar ukazovati, kar se tiče občevarjanja civilistov z ruskimi ujetniki. Tako prepoved, ki bi bila za civilno prebivalstvo obvezna, bi smelo izdati le politično oblastvo. Notorično je bilo, da so avstrijska politična oblastva kaznovala osebe, ki so imele nedovoljene odnošaje z ruskimi ujetniki, po cesarskem patentu z dne 11. aprila 1854 kot pogrešek z največ 14 dni zapora. Grafenauer pa, ki ni prekršil te prepovedi, marveč je prekršitev le odobral, ni bil obsojen po citiranem patentu, ki je določal kot najvišjo kazensko sankcijo 14 dni zapora, temveč se je njegovo odobravanje kvalificiralo kot hudodelstvo veleizdaje in kaznovalo s petimi leti težke ječe.

Avstrijska justica zoper Grafenauerja pa je imela še razne druge «juridične pikantnosti».

Priča Josip Fellacher iz Melvič je dokazal, da so v preiskavi zapisnik o njegovem zaslišanju z dne 29. marca 1916 potvorili in vanj samovoljno vstavili izjavo, češ «da se je Grafenauer izrazil, da homo vojno izgubili, ker nas bodo dejanski izstradali, in da se nam bo slabo godilo, ker je Rus močan».

V razlogih sodbe se navaja dobesedno, «da bi mogel z ozirom na netočne navedbe priče Josipa Lederiča nastati dvom, ali so izjave te priče sploh sposobne tvoriti v objektivnem oziru dejanski stan zločinstva veleizdaje po § 65. a) avstr. k. z.; toda vsak dvom izgine, če se upoštevajo subjektivni momenti in celotna obtoženčeva osebnost. Te subjektivne momente pa je vojaško sodišče smatralo za dokazane na podlagi skoro 30 let starih izpovedb iz leta 1888., kar je takrat izjavilo 12 prič v politični kazenski zadevi zoper Franceta Grafenauerja (akt B 388/1888) in zoper Josipa Grafenauerja (akt C 965/1888) pri deželnem sodišču v Celovcu, ter enako na podlagi poročila, ki ga je k tej stvari poslalo okrajno poglavarstvo v Šmohorju državnemu pravdnikstvu v Celovcu in ki pravi, da je bil Josip Grafenauer (Francetov oče) «fanatičen rusofil».

Sancta simplicitas! Leta 1888. niso ti dokazi zadostovali niti za obtožbo proti Francetu Grafenauerju zaradi hudodelstva veleizdaje. 28 let pozneje pa je z njimi vojaško sodišče utemeljilo svoj krivdorek. Torej z dokazilnim materialom iz leta 1888. je vojaško sodišče v tajni razpravi, o kateri se ničesar ni smelo poročati, dokazalo, kaj in kako je Grafenauer govoril leta 1916., in iz spisov iz leta 1888. zoper Grafenauerjevega očeta je vojno sodišče leta 1916. ugotovilo, kaj je Grafenauer zakrivil leta 1916. V razlogih sodbe navaja vojno sodišče izrečno, da so «glavni dokaz za Grafenauerjevo

krivdo izpovedbe dvanajstih prič iz leta 1888. v procesu zoper njegovega očeta».

Značilni so tudi razlogi za odmero kazni. Za hudodelstvo veleizdaje je § 65. k. z. določal kazen od 1 do 5 let težke ječe. Vojno sodišče pa je naložilo Grafenauerju vzlic temu, da je bil tedaj še nekaznovan, najvišjo možno kazen, kar se pri obsodbi po § 65. k. z. do tedaj še ni nikoli zgodilo. Kot najtežjo obtežilno okolnost je vojno sodišče vpoštevalo «visoko, tudi na razpravi očitovano inteligenco obtoženca». V sodbi je omenjeno tudi, da gre pri Grafenauerju za kazenska dejanja, ki se v vojnem področju sodijo pred prekim sodom, da pa so le iz formalnih razlogov morali umakniti tožbo in proces pred prekim sodiščem. Koroški Nemci in nemškutarji so imeli torej vročo željo, da bi Grafenauer umrl obsojen in ustreljen po prekem sodu.

Na razpravi sta prič Marija Mihorlova in Lukež Mihorl iz Gorič popolnoma razgalila in postavila na laž podlo Kuhnovo in Perkovo denuncijanstvo. S težkim srcem je moralo vojno sodišče Grafenauerja oprostiti glede besed: «Stavim, da bodo Rusi zmagali».

Grafenauer je sam ovekovečil v verzih najžalostnejšo dobo svojega trpkega življenja v letih 1916. in 1917. v zaporih v Šmohorju, Beljaku in Celovcu ter v jetnišnici v Möllersdorfu. Pesnitev obsega 550 verzov z naslovom «Moji hudi dnevi», pozneje jo je prekrstil v «Moj profil».

Dne 2. julija 1917 je bil ob splošni amnestiji tudi France Grafenauer po 16 mesecih prestane ječe amnestiran. Dne 5. julija 1917 je v dunajskem parlamentu pri debati o amnestijskem ukazu koroški renegat poslanec Dobernig ostro kritiziral amnestijo in se izjavil proti njej, pri čemer je očitno meril na Grafenauerja in druge koroške politične obsojence. Od maloštevilnih poštenih Nemcev je edini koroški državni poslanec Wallner iz Ziljske doline častital Grafenauerju ob povratku v Ziljsko dolino. V pismu je označil postopek avstrijske soldateske z besedami: «Das war eine Hurenjustiz, was man mit Ihnen getrieben hat».

Koroškega junaka Franceta Grafenauerja ni več, umrl je lani 13. decembra na svojem domu v Mostah pri Šmohorju v Ziljski dolini. Dopolnil je 75 let življenja, polnega bojev za svobodo svojega naroda. Njegovo trpljenje je bilo personifikacija trpljenja koroških Slovencev. Njegovo ime bo dalje živelo kot simbol koroške politične odporne sile. Dokler se bo govorilo o koroških Slovencih, se bo govorilo o tem ziljskem kmetu, ki je postal legendaren v svoji domovini in ki je bil steber in središče v najtežjih narodnostnih bojih.

Gustav Šilih:

NARODNO-SOCIALISTIČNA VZGOJA V NEMČIJI

(Nadaljevanje.)

Po Kriecovih nazorih se v konkretni podobi vodje (Führerja), v njegovi enkratni osebi pokazuje usoda nemške narodne celote, pot v bodočnost, enotnost obrazovanja volje iz mnogosti nasprotij. S tem se dviga iz individualnosti v območje simbola: vodja utelešuje življenjsko smer naroda, uresničuje narodno voljo. Nekoč je pozval globinske sile, in ko so se kristalizirale okrog njegove osebe, je bil čas za vdor v resničnost in v življenje zgodovine. Samega vodjo pa je poneslo na usodno višino, na kateri stoji zdaj kot os v nastanku države, narodnega reda in svetovnega nazora.

Narodno-socialistična revolucija stremi za dvigom nemškega naroda na višjo, njegovemu najnotranjšemu bistvu ustrezajočo stopnjo. Zato je naloga vodje pretežno vzgojna — in Hitler sam jo je vedno tako pojmoval: da res dvigne ves narod. Toda kako? Starejša generacija, ki ji je poverjena vzgojna naloga, lepi v svoji notranjosti na obstoječem, ker so jo oblikovali smotri in vrednote z revolucijo prekinjenega razdobja. Zato se v revolucijskih časih vzgojni odnos čudno obrne. Ker starejša generacija ne zmore več vzgojne naloge, si pomaga naraščaj sam, ki mnogo bolje sluti glas bodočnosti, pomaga si s samovzgojo. Nemška hitlerjevska mladina si je ustvarila to možnost s svojimi «bundi». Starejša mladina je prevzela vzgojno funkcijo in tako dopolnila ostale vzgojne ustanove in sile. V tej mladini je danes zgodovino tvoreče težišče. Težišče vzgoje je v mladinskih organizacijah in ne več v šoli. Iz tega razloga so mladinske organizacije, povezane v državni mladini, zaeno z bojvniškimi zvezami, katerih vzgojne podstopnje so, nosilci in organi narodno-socialistične države.

Za pravilno umevanje narodno-socialistične vzgoje so naposled zelo važna Kriecova izvajanja o vlogi raznih vzgojnih sil, ki izhajajo iz kompliciranega socialnega organizma, sestojčega iz najrazličnejših socialnih oblik. Vsaka poedina socialna oblika, najsi je rodbina, občina, cerkev, država ali poklicna organizacija, ima svojo posebno funkcijo, svoj posebni smoter in torej tudi svojo lastno organizacijo, svoje norme, vrednote, duhovne vsebine. Čeprav so vse te socialne oblike služivni člani življenjske zajednice, narodstva, od katerega prejemajo svoj smisel in odnos do celote, imajo vendar neko relativno samostojnost in lastno zakonitost: njihovim normam je podvržena namreč tista stran življenja, ki jo

vklepajo s svojo organizacijo. S tem jim sicer pripada tudi ustrezajoča vzgojna funkcija, vendar nobena socialna oblika ne more sama imeti vzgojne funkcije kot svojo edino vsebino, ker je neločljivo prepletena z drugimi življenjskimi funkcijami in socialnimi oblikami. Vsak poedini človek pripada različnim socialnim oblikam, toda nobeden vsem skupaj, ker se mnoge medsebojno izključujejo. Noben človek pa tudi ne pripada samo eni socialni obliki, zato ga nobena ne more sama in docela vzgojiti. Šele v totalnosti narodne celote dobe poedine socialne oblike s svojo samostojnostjo tudi svoj smisel, svojo služnost in dolžnost — svojo dopolnitev od dela k celoti.¹²

Kratek zgled iz nedavne nemške preteklosti naj ponazori dosedanje stanje na poedinih pripadnikih nemškega naroda, kakršni so bili pod vplivom raznih socialnih oblik: 1. tip: bavarski trgovec iz Münchna, strokovno šolan, katoliški, bavarska ljudska stranka; 2. tip: protestanski župnik iz Odenwalda, liberalec, demokrat; 3. tip: vestfalski rudar, komunist; 4. tip: lastnik vlastelinstva na Pomorjanskem, rezervni častnik, protestant, nemški nacionallec.

Vsak izmed navedenih tipov je rezultat določenega vzgojnega poteka, danega s položajem in članstvom v ustrezajočih socialnih oblikah. Vsem skupno pa je članstvo pri nemškem narodstvu z njegovim jezikom, njegovimi skupnimi normami in vsebino, nadalje nemško državljanstvo s svojimi normami in vsebino, s tem tudi izvestna naobrazba in ponašanje, ki so ju vsi prejeli vsaj v tipično enaki narodni šoli. Razen teh skupnih zakonov pa so vsi ti tipi glasen dokaz notranje razcepljenosti nemškega naroda kot izraz njegovega narodnega značaja in kot rezultat neugodnega zgodovinskega razvoja. Ta nasprotja so bila nazadnje močnejša od skupnosti, zato je bila prva voditeljeva naloga, da se razmerje obrne. Organska skupnost in celotnost morata postati odločujoča sila nad vsemi nasprotji.

«Ali ni nemški katolik z nemškim protestantom bolj povezan in soroden, kakor z braziljanskim katolikom, s katerim je deležen istega katekizma? Ali ni nemški delavec z nemškim meščanom bolj spojen v dobrem in slabem, kakor z ruskim delavcem, s katerim ima na priliko skupno internacionalno-marksistično dogmo?» Tako vprašuje Krieck, vedoč, da je doslej bilo prav narobe. Zato morajo politika, kultura in posebno vzgoja prenesti narodno skupnost v zavest vsakogar, s čimer postane ta skupnost in povezanost temeljna kom-

¹² Krieck, Nationalsozialistische Erziehung, str. 16.

ponenta novega nemškega svetovnega nazora. V njej je hkrati obsežna ideja socialne pravičnosti, socialnega izmirjenja med stanovi in razredi in v njej je naposled zapopadena zaveza in služnost vseh poedinih članov naroda in vseh socialnih oblik nasproti celoti. S tem, da je vsem sposobnim ne glede na sloj, razred ali stan možen podvig do politično vladajoče, državo vodeče izbirne plasti, so vsi deležni gospostva države nad vsemi.

Sedanost terja od nemštva po mnenju narodnih socialistov kar največjo sklenjenost vrst, ki bo kot taka povzročila ojačenje tipičnega in izravnanje poedincev, a to je tisto, kar narodno-socialistično gibanje loči od liberalizma. Nov narod nastaja, pri njegovem nastajanju pa morajo poleg šole vzgojno sodelovati regenerirana nemška rodbina, poklicni stanovi, verska občina, obrambna zveza, državo noseča izbirna plast, predvsem pa že omenjene mladinske organizacije, strnjene v zvezno državno mladino. Potrebna je kar največja enotnost, ki pa se v narodu in v vzgoji ne doseže z racionalnimi načrti in smotrno konstrukcijo. Ustvarjajoče dejanje vodje more dokončati in v oblikovano resničnost prenesti samo tisto, kar je bilo v nastavkih že pripravljeno za rast. Rast sama sicer ne zmore dovršitve v resničnost, a tudi racionalna organizacija in tehniško dejanje ne. Šele ob stiku obeh se doseže zaželeni smoter.

Na vzgojni proces vplivajo v tem smislu in ga regulirajo različni faktorji, ki jih po Kriecku razdelimo v tri plasti.¹³ Najnižja plast vzgojnih faktorjev sestoji iz nezavestnih učinkov in odnosov od človeka do človeka kot osnove zajedniškega življenja. Na tej enotni življenjski osnovi sloni tudi enotnost razuma, nje obrazujoča funkcija in s tem soglašanje življenjskih vsebin, harmonija v vsem duhovnem nastajanju. Tudi druga plast vzgojnega dogajanja, čeprav vezana na zavestno smotrnost, še ni zavestna vzgojiteljska dejavnost. Ta način vzgojnega učinkovanja nastopa povsod, kjer vzgaja zajednica sebe in svoje člane s svojo zgradnjo, ustavo, s svojo kulturno, pravno, delovno in gospodarsko obliko. Tretja plast pa sestoji iz vzgojnih učinkov, ki izhajajo iz vzgojnih namenov, smotrov, metod, ustanov in organizacij, kakor je to najbolj vidno v šolski vzgoji, osobito v pouku. Bodoča šola pa bo morala upoštevati dejstvo, ki je danes postalo že tudi spoznanje, da mora biti v oceni same sebe mnogo skromnejša, ter se zavedati, da je samo en faktor poleg drugih

¹³ Posneto po E. Saupe, *Deutsche Pädagogen der Neuzeit*, 7. und 8. Aufl., Zickfeldt, Osterwieck-Harz, 1929, str. 591.

in da gre namerni in načrtni vzgoji mnogo manjša važnost, kakor se je mislilo doslej. Organski oblikovalni zakon bodoče nemške šole je po Kriecku «enotnost smisla v mnogosti oblikovanja in pestrosti načina v celoti narodne naloge. Nasproti nepregledni, kaotični mnogosti obstoječih, zgodovinsko nastalih šolskih oblik in stopenj bo moralo nastopiti veliko poenostavljenje...»¹⁴ Krieck je pristaš narodne enotne in zajedniške šole, ki naj tvori skupen okvir vsem posebnim nalogam. Potrebna je vzpostavitev organskih zvez in prehodnih možnosti med poedinimi vrstami in stopinjami v šolstvu, ali z drugimi besedami, veliko število sedanjih šol, ki stoje čisto mehaniški in brez zveze druga ob drugi, je treba pretvoriti v sicer mnogočlensko, toda po smislu in smotru enotno obrazovalno ustanovo nemške narodne zajednice.

Pri vzgoji sodelujejo vse socialne oblike, s čimer je odpravljen mnogoletni monopol šole v javni vzgoji. Zvezna državna mladina (bündische Staatsjugend), prostovoljna delovna služba (freiwilliger Arbeitsdienst) in vsi organi obrambno-politične vzgoje stoje šoli enakopravno ob strani. Šolstvo se mora razen tega navznotraj in navzunaj prilagoditi narodnim potrebam, s čimer šele stopita obrazovanje in šola v zvezo z narodnimi življenjskimi resničnostmi in političnimi življenjskimi nujnostmi ter se rešita iz svoje dosedanje izolacije. V vzgojni organizaciji opravlja šola samo svoje posebno delo, namreč obrazovanje, vendar v isti smeri in soglasno z ostalimi vzgojnimi ustanovami, kot važen, toda daleko ne najvažnejši vzgojni činitelj. Vsaka socialna oblika narodno-socialistične zajednice (verska občina, brambna zveza, stanovska in gospodarska zveza) ima poleg nje svoje lastne potrebe in ustrezajoče pravice na obrazovanje, toda iz tega se ne sme spet roditi neorganska mnogost cerkvenih, stanovskih in političnih šol. Vsaka socialna oblika mora služiti narodni celoti in totalni državi, zato je možna tudi samo ena obrazovalna pot: narodna zajedniška šola pod nadvlado in vodstvom totalne države, kateri je včlenjena po njeni obrazovalni ustavi in ki jo upravlja vrhovna obrazovalna oblast države. Vse obrazovanje mora slednjič biti zasidrano v realnih življenjskih povezanostih, v katerih učenec živi, torej v domačiji in okolju z vsemi njihovimi prirodnimi, zgodovinskimi, socialnimi in verskimi danostmi in nalogami.

¹⁴ Krieck, Nationalsozialistische Erziehung, str. 57.

IV.

Krieckova ideologija narodno-socialistične vzgoje, izpopolnjena z nazori drugih narodno-socialističnih pedagogov (Hördt, *Der Durchbruch der Volkheit und die Schule*, 1952; Tietjen, *Erziehung zum deutschen Menschen*, 1953; Hartnacke, *Neubau des deutschen Schulwesens*, 1933, i. dr.), vodi ob prenosu v prakso do izvestnih smernic,¹⁵ ki nudijo bolj ali manj jasno sliko glavnih teženj današnje nemške vzgoje.

1.) Narodno-socialistična šola teži za vzgojo otroka k nesebičnemu in požrtvovalnemu sodelovanju za nemško narodno zajednico. V nasprotju z liberalističnim vzgojnim sistemom naj se ne razvijajo več posebej individualni zarodki, marveč je smatrati negovanje zajedniškega čuta kot prvo nalogo vzgoje.

2.) Podvig voditeljske misli naj konča liberalistično nesmotrnost v obrazovalnih in vzgojnih vprašanjih. Poenostavljena, trdno organizirana uprava naj ustvari že na zunaj pogoje za smotno delo.

3.) Otrok naj se vzgoji k ljubezni do domovine in do rodne grude. Narodno-socialistična vzgoja jo poudarja toliko bolj, ker je liberalistična šola prekomerno gojila poznavanje inozemstva in je s tem otopevala v otroku pravo čustvo povezanosti z lastnim narodom in rodno zemljo.

4.) Narodno-socialistična vzgoja hoče vzgojiti učenca za državljana, ki je vsekdar pripravljen, s premoženjem in krvjo postaviti se v bran ne samo za svojo očetnjo, nego tudi za onstran državnih mejá živeče Nemce, katere je marksistična država zane-marjala.

5.) Vzgoja mladine naj vodi k negovanju rase, da se vzredi zdravo narodno telo in se izločijo narodu tuji rasni elementi, katerih razkrajajoča dejavnost je trpela marksistična država.

6.) Narodno-socialistična vzgoja hoče mladino spet navaditi na red. Značaj in voljo otroka hoče prav tako obrazovati kakor ostale njegove duhovne zarodke. Šolanje značaja in volje se prvenstveno doseže s telesno kulturo, športom in brambnim športom. Tu je narodno-socialistična vzgoja v nasprotju s prejšnjo docela intelektualistično usmerjeno šolo, ki je gojila zgolj razumsko obrazovanje, pozabljala pa na šolanje značaja in volje.

7.) Narodno-socialistična vzgoja hoče vzbuditi v otroku spoštovanje do Boga in do iracionalnih vrednot, ka-

¹⁵ H. J. v. Schumann, *Die nationalsozialistische Erziehung im Rahmen amtlicher Bestimmungen*. — Beltz, Langensalza, 1935.

terih omalovaževanje je povzročilo razkroj posvetne šole liberalističnega sistema.

8.) Deklica se naj vzgoji tako, da bo pozneje sposobna za dejavnost žene in matere v rodbinskem krogu, ne da bi bila prikrajšana pri katerikoli duhovni izobrazbi.

Teh osem smernic, ki se v glavnem strinjajo s prikazano Kriekovo pedagoško ideologijo, dasi jo podajajo v precej plehki, ker popularizirani obliki, bi lahko dopolnili vsaj za šolsko vzgojo z uradno določitvijo njene naloge, kakor jo je podal državni minister za notranje zadeve v svojem odloku z dne 18. decembra 1933. «Najvišja naloga šole je vzgoja mladine za službo narodstvu in državi v narodno-socialističnem duhu. Vse, kar to vzgojo pospešuje, je treba negovati; proti vsemu, kar jo ograža, se je treba boriti. Smer za narodno in državno-politično vzgojo dajejo smotri državne vlade, določeni z nemškim pokretom za svobodo. Celotno notranje in vnanje življenje šole je v službi te naloge. Voditeljem, učiteljem, učencem in šolskim nastavljencom je dolžnost. Nadzorstvo pritiče edino predpostavljenim oblastvom.»

V smislu teh smernic so se pričele v nemškem vzgojstvu večje in manjše preosnove, od katerih je najvažnejša absolutna podreditev šolstva narodnemu socializmu in njegovim smotrom ob istočasnem sodelovanju z drugimi vzgojnimi faktorji. Od teh pa je najvažnejša že omenjena zveza državne mladine, ki ima svojega lastnega vodjo (ta čas Baldur v. Schirach) in svoj lastni dan v tednu, «dan državne mladine» (Staatsjugendtag). Iz pogodbe med voditeljem državne mladine in ministrom prosvete, s katero se je uradno uvedel dan državne mladine, je razvidno, da so za vzgojo šolske mladine v narodno-socialistični državi poklicani šola, vodstvo državne mladine in rodbina drug poleg drugega. Ob nedeljah pripada mladina načeloma rodbini, za vzgojno delo vodstva državne (= hitlerjevske) mladine pa je določena sobota, ki je pouka prost dan za vse prizadete učence (to so za enkrat vsi učenci in učenke od 10. do 14. življenjskega leta, na višjih šolah pa vsi učenci in učenke do vključne nižje tercije, po naše nižje srednje šole), in sicer poleti od 7. do 19., pozimi od 8. do 18. ure. Razen tega ima vodstvo državne mladine na razpolago večere ob sredah (do 20,30 odnosno 19,30). Ostali učenci, ki niso pripadniki pokreta hitlerjevske mladine, imajo ob sobotah pouk.

Posebna ustanova so nadalje narodno-politična vzgojališča (Nationalpolitische Erziehungsanstalten), to so višja učilišča z normalnim učnim načrtom in normalnim zrelostnim izpitom,

toda s posebnim smotrom ideje nemške revolucije, ki hoče mladega človeka preobraziti v celoti kot člana narodstva z okretnimi in mnogostranskimi metodami.

Čisto novo vzgojno sredstvo je nemško podeželsko leto (das deutsche Landjahr) kot protiutež intelektualistično-materialistični izobrazbi in drugim nadlogam velemestne civilizacije. Del velemestne mladine, ki živi v politično in socialno ogroženih središčih, odrine po dovršeni šolski obveznosti na deželo, k izvorom pristnega narodstva, da se zakorenini v domačiji, ki jo spoznava z delom, opazovanjem, doživljanjem in potovanji. Nadaljnji smoter pa je zlasti vzgoja k tovarištvu, disciplini in narodno-socialističnemu pojmovanju države. Učenci, ki stanujejo v velikih domovih, se izvežbajo v kmetiskem delu in terenskem športu, v vaškem rokodelstvu, vrši pa se tudi pouk v rasoslovju, zgodovini, domoznanstvu in narodopisju. (Konec prihodnjic.)

Priv. doc. dr. ing. Črtomir Nagode:

O AVTOMOBILIZMU DRUGOD IN PRI NAS

(Nadaljevanje in konec.)

II.

Tehnični razvoj sodobne organizacije prometa je idejno in stvarno vplival tudi na prilike v Jugoslaviji. Posebni ustroj našega gospodarstva ter jez in sito, ki ju v mednarodnih stikih predstavljajo državne meje, so dali razvoju prometa svojevrsten značaj. Od prera do danes vidimo dve dobi, različni po miselnosti.

V prvi dobi (nekako do leta 1927.) je država do leta 1924. predvsem obnavljala porušeno in izpopolnjevala zelo redko železniško omrežje v jugovzhodnih pokrajinah. Ceste so presojali po stari miselnosti izpred uvedbe motorja. Imele so v prometno-gradbeni državni politiki postransko veljavo, tako da jih predlogi za zgradbo mrež ne upoštevali. Modernizacija številnih cest v zapadnih predelih se torej uradno ni smatrala za nujno. Nove komunikacije pa so se smatrale spričo gostote potov, ki je bila visoko nad povprečjem države, celo odveč. Neugodni položaj železnic je bil na ozemlju dravske banovine po razmejitvi proti Avstriji in Italiji še posebno slab. Nove meje so razsekale zvezane komunikacijske linije. Tako nastale odlomke smo morali, ne glede na njihov organski gospodarski nastanek, združiti v upravno enoto. Dasi je dala svoj čas

reparacijska komisija v Parizu vzgled, da je treba pri ocenjevanju vrednosti posameznih prog upoštevati tako razkosanje, ni centralna uprava naših železnic iz poslabšanja položaja svojih zapadnih linij izvajala potrebnih zaključkov. Predvsem z novimi gradbami, tehničnimi izpopolnitvami prog in obratnimi dopolnitvami ni izboljšala funkcionalne zmožnosti omrežja tako, da bi ustrezalo izpremenjenim prometno-geografskim in politično-gospodarskim prilikam.

Do danes zaradi tega nismo mogli pritegniti na našo obalo mednarodni tranzit, ki preko prog ljubljanske železniške direkcije, — plačujoč le direktno-kombinirane, torej za nas kot prevoznika neugodne tarife — prehaja v celoti preko Trsta in Reke. Naš lastni pomorski izvoz se usmerja ob tarifah (neugodnih za železnico) na Sušak in Split, preko 300 odnosno 450 km pota, namesto po 200 km dolgi progi, ki bi jo odprlo nekaj desetih kilometrov novega spoja Slovenije s severnim Jadranom. Notranji železniški promet dravske banovine ima značaj prevoza na kratkih lokalnih progah z izhodišči v dveh srednje velikih provincijalnih mestih (Ljubljana, Maribor) ter z zaključki ob državnih mejah. Na teh linijah ni bila uvedena niti na področju tovarnega niti osebnega prometa nobena novejša tehnična pridobitev, ki bi stremela po prilagoditvi obrata novim prilikam. V normalnih razmerah bi bil imel pri tej okornosti železniške uprave cestni motorizirani promet prav lahko stališče. Stanje cest, katerih vzdrževanje je bilo v prvih povojnih letih nezadostno (nekaj tisoč dinarjev za km na leto), da jim je grozil popoln propad, je zavrlo njegov razvoj. Imeli tudi nismo tovarn odnosno velikih montirnic za motorna vozila. Kljub izredno neugodnim prilikam se je gostota avtomobilnega prometa dvigala. V letu 1931. smo imeli 770 tovornih vozil, 1607 potniških avtomobilov in 1520 motociklov. (Avto-vestnik 1934.)

V letih 1928. do 1935. se je pričelo drugo razdobje, ki pomenja v organizaciji našega prometa velik napredek. Ministrstva so izdala tehnične in gospodarske ukrepe, ki naj bi uredili homogeno prometno omrežje na ozemlju vse države ter usmerili prometno politiko po enotnejših vidikih. Po desetih letih so osrednji uradi dosegli ono mero formalne in materialne organizacije ter dvignili strokovno informiranost personala na takšno višino, ki jim je omogočala poseči vsaj nekoliko konstruktivno v tehnično in gospodarsko organizacijo prometa zapadnih pokrajin, katerih značaja in nalog do tedaj niso poznali. Dobili smo prve prometne koncepte. Od teh ukrepov naj omenim zakon o državnih in samoupravnih

cestah iz leta 1929., prvo splošno štetje prometa na državnih cestah v letu 1930., odkup skoro dveh tretjin vicinalnih železnic od d. d. «Pruga» leta 1931. V letu 1933. so železnice pričele tarifni boj z avtomobilom. Nazor, da je železnica v prometu prvi stimulans gospodarske aktivnosti, je na Balkanu ovrigel razvoj prve bosanske proge iz leta 1872 ter zgodovina srbskih železnic, zgrajenih po zahtevi berlinskega kongresa 1878. Vendar je bilo to načelo kljub temu odločilno tudi za uvedbo nove tarifne politike. Materijalni izraz nove orijentacije je priključitev zapadnih jugoslovanskih prog proti Zagrebu z zvezo Rogatec—Krapina (1930) in dograditev mostu v Zidanem mostu (1932), ki je našo glavno državno progo šele povezal v enoto. Bistveno se je z novo organizacijo izboljšalo tudi stanje cestnih omrežij, dasi so državne ceste dotirane za materialne in osebne izdatke samo z 8000 Din za 1 km letno ter banovinske s 6000 Din za 1 km letno.

Za splošno prometno politiko je v tej drugi dobi razvoja odločilno, da je javnogospodarski interes, ki naj mu služijo vsi ukrepi, in še bolj način izvajanja, istovetila s podjetniško koristjo države kot lastnice železnic. Njim je bil na primer omogočen direkten vpliv na izdajanje koncesij in določevanje voznih redov javnega avtomobilnega prevoznitva. Država je posegla kot «osebno» interesiran, torej kot pristranski razsodnik v regulacijo prometnega življenja. Kljub temu bi bila do take svoje politike upravičena, ako bi javni avtomobilni prevoz z nepotrebnimi duplikaturami odvezal železnicam rentabilne transporte, odnosno ako bi z razporeditvijo in načinom svojega obratovanja trošil na nesmotern način vanj vloženo narodno imetje.

K temu navajam nekaj števil. Leta 1930. je bilo na področju dravske banovine po podatkih avtomobilskega kluba 360 tovornih avtomobilov, 170 avtobusov in 1265 zasebnih voz. V 55 avtobusnih podjetij je vloženi 30 milijonov dinarjev (Koče: referat zb. TOI), torej zelo malo v primeri z jakostjo kapitala železnic. Pri ogromni razliki med kapaciteto in finančnimi silami obeh o kakem ogrožanju železnice, ki se trudi za racionalnost svojega obrata, ni mogoče govoriti.

Odlomki podatkov o prometnem delu, ki ga opravlja avtomobil, to potrjujejo. Rednih tovornih linij sploh ne poznamo. Kamionaža in zasebni prevoz se omejujeta na sezonske transporte ali na dražje tovore: izdelke in polizdelke, ki spadajo po krajevni razdelitvi proizvajalcev in potrošnikov ali po prevozni razdalji v interesno

sfero avtomobila. Kakor se vidi iz kartograma prometa na državnih cestah (Nagode: Teh. list 1932), znaša povprečna razdalja transportov okoli 15 km ter se zgoščuje okrog Ljubljane, Kranja, Celja in Maribora. Absolutna dnevna bruto obremenitev cest po tovornem avtomobilu znaša največ 380 ton (v okolici Ljubljane) ter zaostaja po teži za tovornim vprežnim vozilom na istem sektorju ravno za polovico (763 ton). V podeželju se frekvenca zelo zniža in razmerje izpremeni na 1 : 10 v korist vpregi.

Iz tega izhaja, da se avtomobil tudi pred tarifnim bojem ni uveljavljal pri nas v tovornem prevozu s prekomernim razvojem na škodo racionalne železniške zaposlitve, temveč v glavnem na račun vprežnega voza. Ta pa je brez vsake podpore od oblasti sam zavrl prehitri razvoj motorizacije. Z ozirom na fizikalni značaj naše banovine, razdelitev zemljiške posesti in način zaposlitve njenega prebivalstva pomeni namreč konj najekonomičnejšo obliko pogonske energije za krajše razdalje.

Višjo stopnjo je dosegel redni javni prevoz potnikov na cestah. Po podatkih spomenice Udruženja avtobusnih podjetnikov dravske banovine leta 1934. znaša skupna dolžina 84 prog okoli 2000 km, od tega po državnih cestah 49 %, po samoupravnih 51 %. Iz skice je razvidno, da so proge prometno-geografsko enakomerno razvrščene preko vsega področja banovine. Zgoste se edino v okolici Ljubljane, Maribora in Celja, torej ob svojih tehničnih bazah eksploatacije. Po legi avtobusnih linij moremo ugotoviti, da poteka 1500 km, torej

75 % celokupne mreže, po brezželezniških predelih. Vse te linije so javnogospodarsko potrebne. Od ostalih 500 km pa je 320 km le priključek k programu na Ljubljano, Maribor in Celje. Njih vzporednost z železnico v širšem okolišu mest je prometno-geografska nujnost; le 200 km linij konkurira železnici. Od poslednjih pa ima večina pri današnjem načinu obratovanja železnic polno gospodarsko upravičenost (Ljubljana—Bled 53 km, Celje—Rogaška Slatina 52 km, Maribor—Ptuj 35 km).

Prometno-geografska razporeditev in jakost obratovanja avtomobilov kaže, da o kaki javnogospodarski škodi sploh ni govora. Parola o kvarni konkurenci je prišla k nam iz tujega življenja, ki pa se pod kritično strokovno analizo razblini. Javni avtomobilni prevoz v dravski banovini je danes prometna ustanova, ki izpopolnjuje vrzel v nacionalnem komunikacijskem organizmu.

Prohibitivna tendenca državne prometne politike nasproti avtomobilu na cestah naše banovine pa je direktno v nasprotju z javnogospodarskimi interesi. Na gradbenem polju ni bilo do sedaj izvršeno niti na izpadnih cestah okrog Ljubljane in Maribora nobeno utrjevanje, ki bi racionaliziralo vzdrževanje. Stanje tranzitnih cest od severne meje do jadranske obale je še vedno takšno, da se ves osebno-avtomobilski tujski promet usmerja proti Italiji. V tehničnem gospodarstvu imamo — namesto koncentracije (ne centralizacije!) vseh finančnih virov v rokah korporacije, ki bi imela potrebno znanje in pregled za pravilno uporabo sredstev — sistem nenotnih uprav. Cestni odbori na primer razpolagajo z vsotami, ki niso v nobenem razmerju z njihovo tehnično usposobljenostjo. Po politično vzgojni moment za avtonomno lokalno upravljanje javnega premoženja tu ni na mestu, ker plačuje učnino skupnost. O samostojni upravi cest v gospodarskem oziru se pri nas v resni, dokumentirani obliki ni niti razpravljalo. Fiskalna politika države, banovine in občin smatra motorno vozilo za davčni objekt, ne da bi mu priznala javnogospodarsko koristnost. Avtobusni prevoz je bil leta 1934. obremenjen z dvanajstimi davščinami in taksami. Tako mnogoštevilne in pestre dajatve ima samo še Španija. Ker javne dajatve za vozila niso v nikakem sorazmerju z donosnostjo vozil, doživljamo, kakor n. pr. leta 1932. in leta 1934., tako zvane *chocs en retour*, ki je bil pri nas pojav pretežno fiskalnopolitičnega porekla. Vozila, kot del premoženja, propadajo neizrabljena. Leto 1935. je prineslo bistveno znižanje fiskalnih bremen, vendar je ostala trošarina na bencin prekomerno visoka. Prometno ministrstvo je uvedlo leta 1935. tarifno borbo z motoriziranim prevozom tudi za krajše raz-

dalje in za osebni promet brez primerne tehnične reorganizacije železniškega obrata. Teženje po pridobivanju teh transportov je v nasprotju z do sedaj veljavnimi osnovami racionalne eksploatacije železnic. Povečani inkaso še ni objektivni dokaz uspeha in v osebni prometu tudi «turizem» ne opravičuje vsega. Najnovejša tarifna reforma zvišuje osebne prevozne cene na železnicah. Izkazalo se je namreč, da prekomerna pocenitev prevoza tudi pri nas, ne glede na motnje, ki jih povzročajo v prometnem življenju komunikacijskega organizma, tudi ni v čistem podjetniškem interesu državnih železnic. Ravno pred dvema letoma sem ob inauguraciji tarifne borbe z avtomobili v članku «Zakaj ne v kooperativi?» (Slovenski Narod, 7. marca 1934) opozarjal na škodljivost tarifnega eksperimentiranja brez dokumentarične baze. Dve leti smo potrebovali, da smo v seriji poskusov zopet bogatejši za drago skušnjo, ki bi si jo lahko prihranili s približnimi kalkulacijami.

Končno pa onemogoča upravno-kompetenčni trializem treh ministrstev (zgradb, prometa in financ) istovetnost ciljev in soveznost prizadevanj v ureditvi prometa.

O B Z O R N I K

Zeneva likvidira?

Na tem mestu sem imel že nekajkrat priliko poudariti, da se sredi vsega sedanjega zapletenega mednarodnega dogajanja, čisto na dnu obstoječe mednarodne organizacije, nekaj krha, ruši in lomi; kratka, da polagoma, a brez prestanka razpada ona umetna mirovna stavba, ki so jo diplomati brez pravih temeljev zgradili takoj po svetovni vojni za zeleno mizo v Parizu. Čedalje več jih je in čedalje močnejše so sile, ki se zaganjajo v to stavbo. Interesi vseh teh razdirajočih sil utegnejo biti v mnogih aktualnih vprašanjih evropske in svetovne politike različni, da, celo nasprotni; vse so si pa vendar vsaj v rušenju edine, ker jim to rušenje v sedanjem položaju konvenira. Vsi njim nasprotni tokovi nimajo v sebi niti toliko sile, da bi se zedinili vsaj v

obrambi proti nevarnim sunkom in zaletom, ki utegnejo, in to v najkrajšem času, spraviti svet v popolno kaotično stanje, v katerem se vojna ne bo več pojavila kot paradokсна potreba za rešitev miru, temveč le kot nujna posledica sedanjega kaosa, ki bo ustvarila le še večji kaos v bodočnosti...

Kriza poveljne mednarodne organizacije je zrasla v paradoks, ki postavlja vojno kot edino rešitev za ohranitev — miru. Vendar bi se nam ta paradoks ne zdel navsezadnje tako hud, če bi bil cilj kakršnekoli bodoče vojne zares tak. S te strani bi se nam vojna zdela celo ne samo razumljiv izhod iz sedanjega mednarodnega položaja, temveč predvsem logična posledica do skrajnosti izvajanega obstoječega sistema, kakor mu je bil dal podlago versajski mir iz leta 1919. Zdi

se pa, da se dogodki ne sučejo v to smer. Vojna, v kolikor smemo že sedaj govoriti o njej kot verjetnem pojavu na evropskem ali svetovnem obzorju, se nam tudi v obstoječi mednarodni organizaciji kaže v svojih sumarnih obrisih kot izrazito napadalna vojna, ne pa kot — «ultima ratio» samoobrambe, kakor bi nam jo utegnile sugerirati mrtve črke mednarodnih pogodb in protokolov tako zvanih mirovnih konferenc.

Vsaka kršitev, vsako rušenje mora po obstoječem mednarodnem redu nujno prizadeti ves mednarodni kolektiv. Torej bi prav tako obramba proti temu rušenju nujno morala vzrasti na kolektivni podlagi. Prav temu pa ni tako. Logika ni primerno sredstvo za reševanje zapletenih mednarodnih položajev... Ta nam lahko pomaga samo pri ugotavljanju številnih mednarodnih paradoksov, ki jih je mednarodno življenje prav sedaj tako polno. Ugotovitev pa še ni rešitev. In prav za sedanji zapleteni mednarodni položaj je značilno, da se povsod samo ugotavlja, nikjer pa ni moči, ki bi zgrabila za rešitev. Zato pa napetost v sedanjem mednarodnem položaju ni več samo napetost prehodnega značaja, marveč je že pravi kaos, ki ga čedalje bolj zastrupljajo novi paradoksi, ki sproti nastajajo in se sproti še večajo zaradi pomanjkljivosti, ki jih ni več mogoče popraviti.

Kaotičen razvoj dogodkov ima seveda za posledico nič manj kaotične poglede nanje. Samo bežen pogled na komentarje svetovnega časopisja nas o tem popolnoma prepriča.

Problem francosko-nemških odnosov in italijanski pohod v Vzhodno Afriko sta (poleg nešteto drugih manjših podobnih pojavov, ki so nastopili kot njihovi neposredni posledici) še vedno v ospredju vsega mednarodnega zanimanja. Njiju

mednarodno-pravna in formalna stran je v glavnem vsakemu jasna in ne more v tem pogledu obstajati veliko dvomov glede načina njih rešitve. Če jih pa gledamo s politične plati, se nam pogledi nanje takoj zamegle. Naj za primer sedanje mednarodne politične nejasnosti navedem nekaj značilnih tujih glasov, da nam bo vsaj ta nejasnost — jasna:

V konservativni londonski «Morning Post»-i čitamo: «Čas je že, da zbere vlada toliko poguma, da pove narodu vso resnico in da mu jasno postavi vprašanje, ki ga je sprožila abesinska vojna. To vprašanje se glasi: Ali je angleški narod pripravljen podvzeti proti Italiji iniciativo vojne, iz katere bi Nemčija izvlekla svoje koristi? Če je temu tako, naj vlada brez oklevanja prizna, da je to njena politika. Če pa temu ni tako, potem naj že enkrat preneha s svojimi demaršami in izjavami v Ženevi in drugod!»

O istem problemu čitamo v «Daily Telegraph»-u naslednje misli: «Nemogoče je dovoliti Italiji novih odlogov, če se takoj ne izjavi pripravljena za pogajanja. Z druge strani pa je jasno, da so odločitve, ki bi jih bilo treba sprejeti, zelo težke. Na dlani je, da so ekonomske sankcije brez embarga na petrolej brez učinka. Znano pa je, da se je Italija tudi za ta primer že pripravila. Kakšna je torej alternativa? V o-j-a-š-k-e in p-o-m-o-r-s-k-e s-a-n-k-c-i-j-e!»

Toda — in to Angleži izrečno poudarjajo — brez kolektivne podpore vseh članic DN je za Anglijo ta pot nemogoča. Glede sankcij pa je znano, da se niti Anglija in Francija ne moreta sporazumeti. Francoski interesi so predvsem ob Renu, angleški pa v Sredozemlju. Ali naj se potem čudimo besedam, ki jih je

zapisal rimski poročevalec «Daily Herald»-a, da je namreč «legenda o nepremagljivem Duceju utemeljena v nemoči DN, da bi izvajalo sankcije»?

V pariškem «Lu» je zapisal zunanjepolitični poročevalec Paul Ristelhuber besede nič manj težke obdobe: «Iz vsega tega izhaja, da sta kolektivna varnost in DN močno ogrožena. Organizacija Evrope se pomika v predvojna leta nazaj in s tem v ono nesmiselno tekmovanje v oboroževanju... Samo ena nada vstaja, to je, da utegne likvidacija versajskega miru in realizacija enakopravnosti dovoliti ustvaritev takega miru v Evropi, ki bi slonel na povsem novih osnovah: Čas je, da ustanovimo novo Društvo narodov!»

Do čisto nasprotnega zaključka prihaja Roberto Forges Davanzati v rimski «Tribuni», ki pravi: «Evropi je potrebno vse kaj drugega. Še enkrat vstaja pred nami problem, ali ne bi bilo najboljšo zanjo, da se iznebi tega Društva narodov, ki je postalo stalni sedež tragične farse?»

Katera pot je torej prava? Pot rušenja, pot vojne in kanonov? Pot k novi, boljši mednarodni organizaciji? Ali pa samo pot sentimentalnega pacifizma celih kupov mednarodnih dogovorov brez vsake veljave? Sila ali pravo, ali pa morda sila za — zmago prava?

Torej ima prav «Prager Presse», ko piše: «Gre za višje dobro človeštva: za mir in organizacijo varnosti. To se pravi: Mir z vsemi, splošni in trajni mir, mir, ki sloni na enakopravnosti vseh, na časti in na spoštovanju dane besede...» Toda za tak mir je treba iti do dna: če treba tudi do vojne, ki samo v tem primeru lahko postane «ultima ratio» samoobrambe!

Poudaril sem že, da se dogodki, žal, ne razvijajo v to smer, ki se nam zdi edina logična konkluzija realnih narodov za ohranitev miru v tem razrvanem mednarodnem položaju.

V tej težnji po poti navzgor, ki naj bi nas dvignila iz sedanjega kaosa, ki je pa v popolnem nasprotju z realnim dogajanjem v naši neposredni bližini, se kvečjemu lahko prepustimo še velikonočnim meditacijam vatikanskega glasila «Osservatore Romano», kjer čitamo v komentarju mednarodne politike nekaj zanimivih ugotovitev: «Naš dramatični svet še nadalje zamenjuje kult življenja s kultom ognja in sile... S stolic in tribun javnega življenja dan za dnem ponavljajo narodom oboževalci ognja svoje monotonno opozorilo: Bodite močni! Sila, postavljena nad pravo in pravico, postaja najvišji zakon zgodovine... Pravični, ki umira za krivice, ne vstaja več od mrtvih v življenju narodov...»

Mislím, da je dovolj! Pravna in moralna kvalifikacija vsega sodobnega dogajanja na mednarodni pozornici sta nam menda jasni. Da je z obeh teh vidikov minus vselej na strani poveljne mednarodne organizacije, o tem tudi ne more biti nobenega dvoma. Reakcija na akcijo je bila v vseh primerih prešibka, da bi nas prepričala o nasprotnem. Da je navedeni minus dejanski in ne samo fikcija mednarodnih moralistov, o tem nam zgovorno pričajo dogodki sami. Optimizem na tem polju prepustimo samo še — diplomatom...

* * *

Tako je bilanca italijansko-abesinskega spora pred forumom DN nadvse skromna. Odbor trinajstovice (t. j. svet DN brez Italije, ki je imel posebno nalogo, da stalno zasleduje razvoj spora in iz-

rabi vsako ugodno priliko za mirno poravnavo) je na svoji seji z dne 17. aprila (torej 46 dni po znanem apelu na Italijo in Abesinijo, da v roku enega tedna ustavita sovražnosti in ustvarita vse pogoje za mirno poravnavo spora!) enostavno ugotovil neuspeh svoje posredovalne akcije. Seveda se je med tem arhiv DN povečal za nekaj novih pritožb, odgovorov in not. Kronološki opis prizadevanj za ureditev italijansko-abesinskega spora, ki ga je trinajstnica predložila svetu DN, samo ugotavlja 1.) da so bili italijanski predlogi za mir izdelani le glede na trenutni vojaški položaj, ki je za Italijo ugoden; 2.) da je Abesinija odklonila italijanski predlog, naj bi se pogajanja vršila brez sodelovanja DN in 3.) da je v tem odbor trinajstnice brez uspeha izvršil svojo nalogo. To je bilo vse, kar je v sedanjem položaju mogla dati Ženeva...

Vprašanje sankcij je za nekaj časa (to se pravi najmanj do sestanka sveta DN) odloženo in Abesinija se bo za to uslugo spet morala zahvaliti Franciji, ki bi zaradi italijanskega sodelovanja v protinemški akciji sankcije kar najrajši spravila z dnevnega reda. Dosedanje sankcije ostanejo sicer še naprej v veljavi, a novih — vsaj za sedaj — še ne bo. DN se je spet rešilo s starim adutom: pridobitev na času... Italija pa bo to novo odgoditev skušala izkoristiti na bojiščih, da si z vojaškimi zmagami pridobi novih pravic za — nove koncesije.

Sklicanje sveta DN je seveda gola formalnosti, saj so v njem — z izjemo Italije — isti člani kakor v odboru trinajstih. Italija pa v tem sporu že tako nima glasovalne pravice. Odbor trinajstnice je torej poročilo o svojem neuspehu predložil prav

za prav — samemu sebi... V znamenju paradoksov spet nov paradoks!

* * *

Nihče se ne vpraša: Kaj pa sedaj? Ženevski «Journal des Nations» opozarja na to zamolčano vprašanje na uvodnem mestu pod značilnim naslovom: «Hodie snihi, cras tibi»: «Gre za vprašanje, ki pomeni življenje ali smrt samega DN.»

Marcel Pays je v pariškem «Excelsioru» zapisal: «Ministru Flandinu je uspelo, da se izogne zelo mučnemu nesoglasju med Francozi in Angleži, česar so se zelo bali; prav tako pa se je izognil nevarnosti sklicanja odbora osemnajstnice (sankcijskega odbora). Ta nevarnost je za sedaj odstranjena.»

Pertinax pa je v isti zvezi napisal v «Echo de Paris»: «Pod pritiskom domačega javnega mnenja britanska delegacija spet zelo močno vstaja proti Italiji. Med tem ko Velika Britanija večja svojo nepomirljivost nasproti Italiji, je naša dolžnost, da opozorimo London, da nikakor ne pozablja na svoje obveze nasproti nam in da jih ne zmanjša.»

Ren—Sredozemlje, v tem je problem.

Francija hoče nedeljiv mir in kolektivno varnost, pri tem pa pozablja, da aplikacija tega načela ne more biti lokalno omejena samo na en spor. Morda je Velika Britanija v isti zmoti, toda zanjo sta v postopanju nasproti Nemčiji olajševalni kar dve pomembni okolnosti: 1.) da jo Francija v sporu z Italijo ni zadostno podprla in 2.) da Nemčija s svojim dejanjem ni prekršila suverenosti francoske republike, kakor je to nasproti Abesiniji kot članici DN storila Italija.

Sankcije so dejansko obsojene na neuspeh od tistega trenutka, ko se prvič niso izvedle do kraja. Ni dvoma, da bi se bil Hitler dvakrat pre-

mislil storiti korak, ki ga je storil, če bi bil po kakšnem precedenčnem primeru z gotovostjo lahko računal na — izdatno kazen.

Tako pa ni nič čudnega, že je prvi nekaznovani primer sprostil še celo vrsto drugih. In danes še ne moremo reči, da je ta veriga prekinjena.

Za Nemčijo je prišla **A v s t r i j a**, ki je dne 1. aprila t. l. proti določbam senžermenske mirovne pogodbe uvedla splošno vojaško obveznost. Za njo je povsem razumljivo prišla **Turčija**, ki je s posebno noto vsem zainteresiranim državam in DN sporočila svojo željo, da želi spremembo lausanske pogodbe z dne 24. julija 1925 glede vojaških omejitev v Dardanelah in Bosporju. Kdo pride jutri na vrsto, še ne vemo. Vemo pa, da že čakata v ozadju — Madžarska in Bolgarija.

Torej je ves sedanj mednarodni red zares obsojen na smrt?

Londonski «Daily Mail» piše: «Kaj še ostaja od versajske pogodbe? Razkosana je v zelo kratkem času. Nikoli še nismo videli, da bi bil diplomatski dokument tolike važnosti tako naglo izginil. Pravica narodov do samoodločbe ni torej prinesla versajskemu miru nič več stalnosti kakor 'legitimnost' dunajskemu iz leta 1815. Šestnajst let je poteklo od dunajskega kongresa, ko so se že pokazale prve razpoke. Toda šele mnogo pozneje sta mu zedinjenje Italije in nastanek nemškega cesarstva zadala smrtni udarec. Nobena pogodba ni večna in Francozi imajo prav, ko pravijo, da samo provizorično traja... Misel, da gre versajski mir prav za prav isto pot ko dunajski, mora končno potolažiti one, ki jemljejo njegov konec preveč tragično.»

Torej ne bo sedanjemu svetu zares nič drugega ostalo kakor skromna — tolažba, da se vse spreminja

in da je to celó morda nekak zakon narave? Da je tako bilo in tako ostane?

Toda nihče nam še ni povedal, kaj bo — potem, ko sedanjega reda ne bo več. Alternativa, ki stoji pred njo svet danes, da izbira med silo na višku svoje potence in pravnim redom, ki je sledil svojemu nujnemu logičnemu razvoju v vsej povojni dobi, je morda vendarle usodnejši, da bi mogli mimo nje samo z golo primerjavo versajskega in dunajskega miru...

Dr. Branko Vrčon

Miodrag T. Ristić: Italijanski nacionalizam I. (Izdal Geza Kohn, Beograd, 1936.)

Razmeroma veliko se pri nas piše in razpravlja o Hitlerju in njegovi sedanji Nemčiji, neprimerno manj ali skoro nič pa o italijanskem fašizmu, ki je starejši od njega in ki ga nemški nacionalni socializem v marsičem le kopira. Sploh se mi premalo poglobljamo v ustroj in politično življenje sodobne Italije, še manj pa se posvečamo študiju zgodovinskega razvoja političnih strank in struj v Italiji. Že samo neposredno sosodstvo z Italijo, še bolj pa silno aktivna zunanja politika Mussolinijeva in tragične posledice fašističnega režima za našo manjšino pod Italijo nujno zahtevajo večje pažnje in sistematičnega študija.

Radi tega sem z veseljem pozdravil Ristićevo knjigo, ki že po naslovu skuša izpolniti vrzel v naši politični literaturi. Ko sem pa v uvodu knjige bral, da je ta študija le predavanje, ki ga je imel avtor že pred izbruhom svetovne vojne, v februarju leta 1914., natisnjeno pa leta 1915. v niškem «Delu», sem postal dokaj skeptičen. Toda vsebina knjige je popolnoma razpršila

mojo skepsa in me je naravnost presenetila. Kajti dasi je to ponatis predavanja iz leta 1914. in je avtor sedaj dodal le krajši uvodnik in neznatne opombe pod črto, je knjiga vendar tako sveža in s takega stališča spisana, kakor da bi bila nastala včeraj. Kajti pravo bistvo in važnost italijanskega nacionalizma presodimo lahko v celotnem obsegu le ob delu fašističnega režima in obratno so nam smernice fašizma šele v luči nacionalizma povsem jasne in umljive.

Italijansko nacionalistično gibanje lahko smatramo kot duševnega in tudi dejanskega predhodnika fašizma. Radi tega se je po uveljavljanju fašizma z njim zlilo v eno in je, kakor omenja tudi avtor, sam Mussolini ob neki priliki izjavil nacionalističnim voditeljem, da so «fašisti prinesli število, nacionalisti pa doktrino».

Da je temu res tako, se prepričaš pri čitanju te knjižice, ki je bila spisana v času, ko ni bilo ne duha ne sluha o fašizmu in ko je tudi nacionalistično gibanje bilo šele v razvoju, saj se je pričelo šele s kongresom leta 1910. v Florenci. Morda bi bil avtor lahko manj skop s pripombami, tako da bi tudi nepoučen čitatelj lahko primerjal idejni kompleks italijanskih nacionalistov z delovnim programom fašistične stranke.

Že zunanje je značilna za obe gibanji absolutna vera v samega sebe, prepričanje, da samo oni pravilno gledajo in sklepajo. Zaradi tega tudi vedno le o sebi govore.

Nacionalisti so proglasili idejo in interese «nacije» za najvišje, katerim se morajo prilagoditi vsi drugi interesi, razredni, krajevni in pokrajinski, in pred katerimi se morajo umakniti celo osebni interesi. Zaradi tega so bili nacionalisti anti-

demokratski, antisocialistični in antimasonski. Bili so kljub svoji skrajni bojevitosti konservativni, bili so monarhistični in napram klerikalnemu gibanju indiferentni.

Zaradi pasivnosti italijanske zunanje politike po porazu pri Adu leta 1896. so si postavili za prvo in glavno nalogo, da vzgojijo novo italijansko generacijo, ki «se ne bi več bala», kakor se je do tedaj bala država in so se bali vsi njeni sloji. Zaradi tega so proglasili vojno za «najvišjo manifestacijo moralne in materialne sile vsakega naroda». Zanje vojna tudi krščanstvu ne nasprotuje, temveč ustreza njegovemu duhu. V skladu s tem so nacionalisti posvečali posebno pažnjo mladini, zlasti pa dijaškemu naraščanju. Enako jim je bilo na tem, da utrdijo zavest in ponos v posamezniku kakor tudi v narodnem kolektivu.

Pri tem so izhajali iz stališča, da «imajo Italijani posebno historično nalogo na svetu». Italija naj bi ne bila samo neka velika Švica, temveč naj bi bila Japonska, Nemčija, da, celo več: stari Rim. Zato je bil zanje zadnji Italijan več vreden od najvišjega Arabca v Tripolisu in zato so bili zanje Slovenci in Hrvatje na Primorskem barbari, sužnji (ščavi).

Že leta 1913. so v svojem glasilu javno priznali italijanski imperializem: «Italija je odločno krenila na imperialistično pot. Imperializem je pohod v Tripolis, imperializem pohod v Albanijo, imperializem pohod v Malo Azijo». Zaradi tega so jim bili cilji in težnje iredentistov preozki. Njim je lebdela pred očmi velika Italija kot izključna vladarica na Jadranskem morju, kot gospodarica na Sredozemskem morju in kot močna kolonijalna sila. Možnost, da svoj cilj dosežejo, pa so videli samo v tesnem sodelovanju z Nemčijo in Avstro-Ogrsko, v trozvezi, kateri se je Italija priklju-

čila «iz strahu pred Rusijo in iz strahu pred Francijo». Francija jim je ugrabila pred nosom Tunis in jih je ograjala v posesti Rima. (Zaradi tega je menda tudi Mussolini tako hitel, da je čimprej sklenil pogodbo z Vatikanom, da bi tako odpravil to večno nevarnost.) Italijanski nacionalizem je bil izrazito antifrancoski, Francija je bila zanje «večni konstitucionalni antagonist».

Strah pred Slovani se je posebno izražal v stališču italijanskih nacionalistov proti Jugoslovanom. V boju za izključno gospodarstvo nad Jadrantom se niso toliko bali Avstrije, ki je tedaj dejansko bila vladarica na vzhodni obali Jadrana, temveč Jugoslovanov, ki bi se utegnili izpod Avstrije osvoboditi. Avstrija je bila zanje «velikan iz ilovice», ki so ga lahko stalno plašili z iredento. Bolj nevarni so se jim zdeli Jugoslovani, ki so pretili, da napravijo iz nekdanjih italijanskih postojank na Primorskem in v Dalmaciji samo «grobišče polno križev». Zaradi tega so italijanski nacionalisti a priori odklanjali vsak sporazum z Jugoslovani in s Slovani sploh, kajti bali so se, da bi s prihodom Slovanov na vlado v Avstriji prenehalo umetno gojeno italijanstvo na avstrijskem slovanskem ozemlju. To stališče so zagovarjali tudi ob izbruhu svetovne vojne, ko so silili Italijo v vojno, toda ne na strani antante, temveč na strani Nemčije in Avstrije, in so z vso silo nastopali proti «avstrofobskemu sentimentalizmu» in proti «sentimentalizmu filozofizmu». Toda bojni dogodki so že naslednje leto prisilili Italijo k nasprotni odločitvi, čemur pa niso nacionalisti nasprotovali, ker so si po izpremenjenih prilikah obetali hitrejšo izpopolnitev svojih nád od vojne na strani antante. Pri tem pa niso pozabili na svoje

osnovno protislovansko stališče, ki so ga uveljavljali za časa vojne, posebno pa še pri mirovnih pogajanjih proti težnjam Jugoslovanov po ujedinjenju, in ki ga še danes zastopa fašistična Italija nasproti naši državi.

Ristićeva knjiga opisuje razvoj italijanskega nacionalizma do izbruha svetovne vojne. Dasi ni avtor, kakor mi je sam izjavil, nikdar bil nacionalist, je vendar s tako objektivnostjo podal sliko tega razvoja, da moramo iskreno želeeti, da bi nam sedaj, ko se bo rešil drugih dolžnosti, dal še drugi del knjige, ki naj oriše delo italijanskih nacionalistov med svetovno vojno in v povojni dobi do fuzije s fašistično stranko in ki bo zaradi neposrednih odnosov voditeljev italijanskega nacionalizma do našega boja za ujedinjenje še posebno važen za nas. Toda tudi že ta prvi del knjige vsem najtopleje priporočamo, posebno mladini, kajti v njem dobi kratek in jasen pregled o političnem ustroju in razvoju naše zapadne sosedne, v njem pa utegne najti tudi marsikateri migljaj za presojanje in izboljšanje naših lastnih domačih razmer. L. Č.

O novi ureditvi kredita v Italiji

Z dekretom = zakonom od 12. III. 1936., šte. 375, ki ga je objavil italijanski uradni list «Gazzetta Ufficiale» 16. marca pod naslovom «Ordinamento per la riforma del credito», je fašistična vlada temeljito posegla v ustroj in poslovanje denarnih zavodov, tako da zavodi niso samo podvrženi strogi državni kontroli, temveč da ima vlada odslej celó pravico določati smernice za poslovanje. Namen te ureditve je čim popolnejša nacio-

nalizacija in koncentracija vsega kredita v državnih rokah ob istočasni izključitvi tujega kapitala in vpliva.

Radi tega je novi ukaz proglasil «prav vsako zbiranje prihrankov med ljudstvom in podeljevanje kreditov za posle javnega interesa». Temu primerno je poslovanje vseh zavodov in podjetij, ki se bavijo s temi posli in morajo za to imeti izrečno pooblastilo, podvrženo nadzorstvu posebnega «inspektorata za zaščito hranilnih vlog in za kreditno poslovanje». Inspektoratu načeljuje guverner emisijskega zavoda «Banca d'Italia». Podrejen je ministrskemu odboru, ki ga tvorijo finančni, korporacijski in poljedelski minister in mu predseduje sam načelnik vlade. Ministrski svet daje po posvetovanju z osrednjim korporacijskim odborom inspektoratu splošne smernice, kako bi se potrebe narodnega gospodarstva in državnega življenja spravile v sklad z razpoložljivimi prihranki in s kreditno zmožnostjo države.

Z novo uredbo je uvedena tudi stroga hierarhija med kreditnimi zavodi. Na čelu vseh stoji «Banca d'Italia», ki je bila proglašena za zavod javnopravnega značaja. Ta zavod je bil ustanovljen že l. 1893. pa se bo zdaj temeljito izpremenil. Njegov kapital bo znašal 300 milijonov, ki se porazdele na 300.000 delnic po 1000 lir. Te delnice so poimenske in se smejo glasiti samo na hranilnice (casse di risparmio), kreditne zavode in banke z javnopravnim značajem, zavode za socialno skrbstvo in zavarovalne zavode. Ta odredba, ki bi bila v normalnih razmerah zdrava in v vsakem pogledu pohvalna, ima pri sedanjih prilikah v Italiji neki poseben skrit namen. Kajti raznim osebam, ki so doslej

razpolagale z večino deležev in ki zavzemajo tudi pod fašističnim režimom ugledna mesta v javnem in gospodarskem življenju, se bodo izplačale delnice po 1300 lir. Toliko znaša namreč njih nominalna vrednost in odgovarjajoči delež rezervnega sklada. Vsa odgovornost in vse breme za nadaljno usodo «Banca d'Italia», čigar zlato kirtje se je po uradnih objavah skrčilo že skoro na polovico, pade tako na one zavode, ki zastopajo interese najširše ljudske mase.

«Banca d'Italia» bo odslej dajala reeskompt samo zavodom, ki so pod nadzorstvom inspektorata, le v izjemnih primerih in prehodno do marca 1939 bo smela s pristankom ministrskega odbora dajati eskomptni kredit za izredne potrebe tudi produktivni industriji (čitaj: vojni industriji).

Poleg «Banca d'Italia» so bili potrjeni kot kreditni zavodi javnopravnega značaja še: nekdanja emisijska zavoda: Banco di Napoli in Banco di Sicilia, dalje Banca Nazionale del Lavoro in Istituto di S. Paolo di Torino, na novo pa se jim je pridružil Monte dei Paschi v Sieni. S posebnim dodatnim dekretom je bil priznan javnopravni značaj sledečim bankam, ki imajo svoje področje po vsej državi: Banca Commerciale Italiana, Credito Italiano ter Banco di Roma. Pravila teh zavodov in bank, ki so bile tako dejansko poddržavljene, morajo biti odobrene s posebnim ukazom načelnika vlade, njihove delnice pa morajo biti izključno samo poimenske in v posesti italijanskih državljanov ali italijanskih zavodov.

Z novo uredbo si je fašistična vlada pridržala tudi kontrolo nad vsemi ostalimi kreditnimi zavodi. Uredba deli kreditne zavode v dve

skupini, v take, ki sprejemajo samo vloge na kratek rok, in v take, ki jih sprejemajo na srednji ali daljši rok. K slednjim spadajo predvsem: zemljiško-kreditni zavodi, stavbeno-kreditni zavodi, Istituto mobiliare Italiano, Consorzio nazionale per il credito agrario di miglioramento, Consorzio per il credito per le Opere pubbliche, Istituto di credito per le imprese di pubblica utilità, Istituto di credito navale, Istituto nazionale di credito per il lavoro italiano all'estero. Ti zavodi predlagajo inspektoratu samo letne bilance in dajejo pojasnila le na zahtevo. Posebno važnost polaga fašistični režim na Istituto mobiliare, ki mu je z dodatnim dekretom očrtal funkcijo in področje.

Tudi poslovanje kreditnih zavodov, ki smejo prejemati le vloge na kratek rok, in h katerim spadajo tudi filijalke inozemskih zavodov, je po novem zakonu silno omejeno. Za ustanovitev takega kreditnega zavoda ali filijalke je potrebno posebno dovoljenje inspektorata, ki lahko določi tudi najnižji znesek ustanovne glavnice. Novi kreditni zavodi se smejo ustanoviti samo kot delniške družbe ali kot komanditne družbe na akcije. Delnice morajo biti poimenske. Tudi že obstoječi zavodi morajo v teku šestih mesecev izpremeniti svoje delnice v poimenske, vendar se sme pri teh s posebnim pristankom inspektorata glasiti do 45% delnic na prinosca.

Kreditni zavodi morajo predlagati inspektoratu, ki vodi natančen seznam vseh zavodov, letne bilance in situacijska poročila v rokih, ki jih bo določil poseben pravilnik. Inspektorat bo periodično pregledoval poslovanje zavodov in bo smel pri tem imeti vpogled v vse listine.

Pri kreditnih podjetjih, ki so last posameznikov, sme inspektorat raztegniti pregled tudi na njihovo gospodarsko delovanje izven samega podjetja.

Kreditni zavodi se morajo strogo ravnati po navodilih inspektorata, zlasti glede sestave bilance, obrestne mere, provizij, investicij in razdelitve letnega dobička.

Inspektorat sme sam sklicati občne zборе ter seje odbora in nadzorstva, lahko ukaže, da se eksekutivno postopa proti upnikom, ako je zavod sam to zavlačeval, in lahko določa tudi pogoje, pod katerimi naj se dajo posojila v določenih primerih.

Pri vsakem posojilu se mora navesti ime funkcionarja, ki je posojilo predlagal. Odborniki, uradniki, ravnatelji in nadzorniki ne smejo sprejemati nikakih obvez nasproti zavodu niti od njega kaj kupiti ali sprejeti, ako tega soglasno ne odobri odbor in celokupno nadzorstvo.

Ministrski odbor sme po posvetovanju s tehničnim korporacijskim odborom za kredit zapreti kreditne zavode ali njihove podružnice, ako bi izkazale premajhen promet ali ako bi to zahtevala boljša razvrstitev kreditnih zavodov.

Po novem zakonu pristoji ministrskemu odboru tudi nadzorstvena oblast nad onimi kreditnimi zavodi, ki so bili doslej podrejeni finančnemu, odnosno korporacijskemu ali poljedelskemu ministru, namreč vse hranilnice (Casse di risparmio), ki jih po značaju lahko primerjamo naši Banovinski ali Mestni hranilnici, dalje njim sorodne zastavljalnice (Monti di pegni) in kmetske in poljedelske zadruga (Caste rurali ed agrarie), ki so v bistvu le nekakšne podružnice hranilnic, pod katerih neposrednim nadzorstvom ostanejo tudi naprej.

Posebno značilne za dobo, v kateri je izšel sedanji zakon, in za današnje finančne razmere v Italiji so določbe o likvidaciji kreditnih zavodov. S temi določbami, ki veljajo za vse kreditne zavode, so bile bistveno izpremenjene norme trgovinskega zakonika o stečajih, tako da lahko trdimo, da za kreditne zavode v Italiji konkurz v dosedanji obliki več ne obstoji.

Na predlog inspektorata se z ukazom načelnika vlade prekliče pravica do izvrševanja kreditnih poslov in se proglasi likvidacija podjetja, ako so nerednosti v poslovanju ali prekrški zakonov ali gmotne izgube pretežke, ali ako zahtevajo razpust organi zavoda.

Ukaz o likvidaciji ustavi proglasitev stečaja. Kadar pa gre za likvidacijo kreditnega zavoda, ki je že prej ustavil plačevanja, proglasi sodišče uradno ali na predlog komisarjev z razsodbo prenehanje plačil.

Ako so dani pogoji za otvoritev stečaja, sodišče ne proglasi konkurza, temveč samo prenehanje plačil in dostavi v teku treh dni razsodbo inspektoratu, ki ukrene potrebno za proglasitev likvidacije. Z objavo ukaza o likvidaciji v uradnem listu se ustavi izplačevanje vseh pasiv, ustavi se tožbe in izvršbe na premoženje kakor tudi vknjižbe na nepremičnine. Komisarji, katerim morajo upravni organi izročiti upravo, imajo najširšo polnomoč za realizacijo premoženja. Že v teku likvidacije lahko izplačujejo upnikom delne zneske na račun. Oni sestavijo tudi načrt za končno razdelitev premoženja, ki ga sodišče predloži upnikom. Med likvidacijo lahko vsak čas predlagajo s pristankom inspektorata sodno poravnavo pri pristojnem sodišču.

Zakon predvideva zelo ostre kazni zaradi prekrškov teh odredb, nam-

reč globo do 100.000 lir in zapor do enega leta. Značilno je, da se nalagajo denarne globe samo zavodom, ki pa imajo od svoje strani pravico zahtevati povračilo globe od onih oseb, ki so prekršek zakrivile.

Dasi niso še bili objavljeni pravilniki, ki jih zakon predvideva in ki so za izvršitev nujno potrebni, je stopil zakon v veljavo z dnem njegove objave v uradnem listu.

L. Č.

Kako je avstrijska kranjska državna oblast leta 1903. cenzurirala slovensko srednješolsko čitanko

(Mlajši generaciji v pouk.)

Leta 1903. je v Celovcu pri Mohorjevi družbi izšla tretja izdaja Sketove «Slovenske čitanke za peti in šesti razred srednjih šol». Izdaja je bila «popravljenjena». Odpadlo je osem berilnih sestavkov, ki so bili v prejšnji izdaji, a na novo sprejetih je bilo 12.

Jaz sem o knjigi napisal oceno v «Popotniku», v majniški številki leta 1904. Ne vem, ali sem šele takrat, ko sem pisal oceno, ali pa že prej dobil v roke uradni prezidijalni akt deželnega šolskega sveta (kranjskega), ki je z ostrimi izrazi kritiziral nekatera mesta v čitanki, in sicer vseskozi taka, ki se tičejo Slovanstva ali Slovanstva.

Objavljam tukaj dobesedno ves ta akt (na stroju pisan).

Ad Zl. 45/. Sch. R. Pr.*

Beilage A.

Verzeichnis

der zu bemängelnden Stellen in der slovenischen čitanka za V. in VI. razred srednjih šol, III. verbesserte Auflage, Klagenfurt 1903 (Neueste Auflage).

* Landeschulratspräsidium. — V arhivu prosvetnega oddelka banske uprave v Ljubljani danes ni sledu o tem aktu.

- Wiesthaler.* S. 59 (No. 21: Volkodlak), Z. 106 u. ff.: Pri nobenem narodu se ni volkodlaška vraža tako močno in obenem tako strahovito razvila, kakor pri Slo-venih... res slovensko pleme. (Übertriebene Prahlerei!)
- Bartel.* S. 84 (No. 25: O živaljskih pravljicah). «Koliko živaljskih prič hrani narod slovanski... kar velja več ali manj tudi o drugih rodovih slovanskih.» (Prahlerei.)
- Hubad.* S. 97 (No. 55: Obredna narodna pesem). Veličastne «zagovore» slovenske — kako veličastno «nam» doni... (Übertriebener Preis.) «Zagovor Slovanov».
- Hubad.* S. 108 (No. 42: Pripovedka o Edipu v slovanski obliki), ampak nam kažejo sorodnost v duševnem razvoju narodov slovanskih in grškega. (Großer Eigendünkel.)
- Hubad.* S. 178 (No. 67: Kraljevič Marko v narodnih pesmih), Z. 98: nesrečnemu ljudstvu do naših časov. (Das Schicksal der Slaven beklagend.)
- Prešeren.* S. 199 (71: «Krst»). Uvod, Z. 46: «Največ sveta otrokom sliši slave!» (Aufreizende Behauptung.)
- Vilhar.* S. 259 (No. 95: «Kras»). S. 5, Z. 4: tebe pa usoda v prah. (Aufreizende Klage.)
- Jenko.* S. 259 (No. 96: Jadransko morje). Das ganze Gedicht dto.
- Aškerc.* S. 259 (No. 97: «Črez Kavkaz»). Gedicht. Verherrlichung einer russischen (!) Gegend und Begeisterung für die russische (!) Landschaft.
- Aškerc.* S. 261 (No. 98: «Ukrajinska step»), S. 1, Z. 2: Tu ležiš na solncu kakor božja dlan — No. 7, Z. 1 und 2. — je tak Kozak-junak (Verherrlichung russischer (!) Krieger!)
- Cegnar.* S. 262 (No. 99: «Rojakom» und Seite 263, No. 100: «Kdo je mar?») In beiden Gedichten überschwenglicher Preis der Slovenen!
- Koseski.* S. 275 (No. 104: «Vojaška»). Große Selbstverherrlichung und Selbstüberschätzung der Slovenen.
- Funtek.* S. 273 (No. 110: «Na božji poti»), 8. str.: Milejša bodi ti usoda! (Das Los des Landes beklagend.)
- Prešeren.* S. 291 (No. 121: «V spomin Andreja Smoleta»), str. 8: V zemlji slovenski, katera zdaj ima grob komaj za nas! (Klage.)
- Koseski.* S. 303 (No. 130: «Novice bralcem h koncu leta»), S. 5, Z. 2, 3: biti slovenske krvi, bodi Slovincem ponos. S. 6, Z. 5: pričal vašo modrost — narodom. S. 10, Z. 3 (S. 304): Krasno bo sad slovenske reči dozorel. (Übertriebener Eigendünkel!)
- Stritar.* S. 338 («Regulovo slovo»), No. 158, Z. 118 und ff.: Vse je blago, pravo, lepo, kar domovini je na prid. (Irreleitend.)
- Jurčič.* S. 345 («Tugomer»), Z. 65: da vojno z vrati grdimi začnimo, S. 345, Z. 101: na Franke vrage, Z. 126: Kipečega sovraštva, ki vre na Franke, divjo zver v človeškem licu. S. 348, Z. 225: Gad plazivi, S. 249, Z. 245: vrage veličave. S. 358, Z. 496: ter da nikdar ne udade se Frankom. Zahllose, gegen Deutsche (Franke) höchst gehässige aufreizende Stellen. Aufforderung zu (!) Widerstande (!) gegen die Franken. Höchste Verunglimpfung!
- Rutar.* S. 374, Z. 313, 314 (161, Z. 14: «Akvileja») Akvileja ne more več prenašati biča brezbožnih Longobardov. (Verunglimpfung eine deutschen Volksstammes.)
- Parapat.* S. 376 (162: «Narodna bramba» etc.), Z. 4: narodni ponos in hrabrost naših pradedov se je takrat kazala v svitu usw. (Überhebung.)
- Parapat.* S. 361, Z. 224: njih dična kri slovenska — njihova slava bo donela na veke. (Übertriebene Selbstverherrlichung.)
- Wiesthaler.* S. 414 (No. 168: «Pobratimstvo»), Z. 9: plemo slovensko blago. Z. 15 und ff.: Kdo še ni slišal proslavljati jugoslovanskega prijateljstva. (Anpreisung des Allslawentums usw.)

Kritizirani so torej bili: Fr. Prešeren, Miroslav Vilhar, Simon Jenko, Fr. Cegnar, Jovan Koseski, Josip Jurčič, Janez Parapat in poleg teh takrat še živeči: Fr. Wiesthaler, Ant. Bartel, Fr. Hubad, Ant. Aškerc, Ant. Funtek, Jos. Stritar; S. Rutar je umrl prve dni maja 1905. Wies-

thaler je bil gimn. direktor v Ljubljani, Hubad deželni šolski nadzornik, Bartel, Funtek in Rutar c. kr. profesorji v Ljubljani.

Ocene so bile take-le: Übertriebene Prahlerei, Prahlerei, Übertriebener Preis, Großer Eigendünkel, Das Schicksal der Slaven beklagend, Aufreizende Behauptung, Aufreizende Klage, Verherrlichung einer russischen Gegend und Begeisterung für die russische Landschaft, Verherrlichung russischer Krieger, Überschwenglicher Preis der Slovenen, Große Selbstverherrlichung und Selbstüberschätzung der Slovenen, Das Los des Landes beklagend, Klage, Übertriebener Eigendünkel, Irreleitend, Zahllose, gegen Deutsche (Franken) höchst gehässige aufreizende Stellen, Aufforderung zum Widerstande gegen die Franken, Höchste Verunglimpfung!, Verunglimpfung eines deutschen Volkstammes, Überhebung, Übertriebene Selbstverherrlichung, Anpreisung des Allslaventums usw.

Vsa ta mesta, ki jih je prezidijalni recenzent tako težko obsodil, p a n a h a j a m o v «Čitanki», kakor je leta 1903. izšla. Prezidijalna ocena torej ni imela uspeha. Kdaj je bila pisana? Datirana ni, ali po nizkem delovodnem številu: «43» (Ad Zl. 43/L. Sch. R. Pr.) moramo misliti, da je to bilo začetkom leta 1903. (ali 1904.?). Prezidijalni recenzent je moral imeti pred seboj že končno postavljeno knjigo, v celoti, ker točno citira strani knjige, kakor je potem izšla v tiskku. Slišal sem takrat, da je prezidijalna recenzija «Čitanke» baje bila umaknjena po posredovanju deželne odbora.

Kdo je bil ta prezidijalni recenzent? Bil je takrat pri vladi (deželnem šolskem svetu) v Ljubljani že Oskar Ritter v. Kaltenegger, «Pascha

des Schulwesens in Krain», kakor smo ga pozneje nazivali.

Od koga sem takrat ta dokument dobil, ne vem; najbrž od Hubada, deželnega šolskega nadzornika, ki je zelo prijateljski občeval z menoj, mladim profesorjem ljubljanskega učiteljišča. Zabeležil sem si, da mi je baš Hubad rekel, da on tega «madeža» — saj je tudi on bil med okrivljenci — ne more na sebi pustiti; ali je on potem kaj ukrenil proti tej prezidijalni recenziji? Tudi Funtek je bil baje ogorčen — tako se mi je reklo.

Govoril sem z g. dr. A. Primožičem, dvornim svetnikom, ki je takrat imel v naših stvareh važno besedo v dunajskem ministrstvu za uk in bogočastje in ki živi sedaj v Zagrebu, ali on se vsega tega več ne spominja. Nove izdaje knjig navadno niso šle skozi ponovno cenzuro, če ni bilo važnejših izprememb (tako mi je rekel g. Primožič; v našem primeru pa je bilo precej izprememb.

Dr. Fr. Ilešič

Izvenšolsko nadzorstvo mladine

Da so predpisi tudi za izvenšolsko življenje mladine potrebni, ni mogoče ugovarjati. Ako že za telesne nevarnosti nočemo poslušati Rousseauja, ki pušča otroka k razbeljeni peči, da sam spozna posledice opekline, tem manj moremo pustiti otroka, da bi se duševno sam vzgajal kar na slepo po lastnih «izkušnjah». Sam pouk zadošča pač v zrelejših letih, ko postane človek že razsodnejši. Priznati pa je vendar treba, da se s prepovedmi mladina opozarja na stvari, za katere bi se sicer ne zanimala tako močno, vsaj tako vabljive bi ne bile, ker pač prepovedan sad že od nekdaj najbolj diši. Potrebni bi torej bili

predpisi, ki bi urejali vse izvenšolsko življenje mladine in se ne omejevali zgolj na tistih malo primerov, ko prihaja mladina v dotiko z javnostjo. Disciplinski predpisi za izvenšolsko življenje dijaka so izvršljivi, v kolikor jih podpirajo tudi starši, proti njihovi volji pa so predpisi skoraj brez pomena. Saj je znano, da nekateri starši otrokom vse dovolijo, jim brez obotavljanja podpišejo največje neresnice in se z dijakom vred vesele, kadar so «osleparili» šolo. Ker šola razen v nekaj docela malenkostnih primerih ne more vršiti kontrole, je kršitev predpisov večje zlo, kakor če bi predpisov ne bilo. V večjih mestih z raznovrstnimi zavodi je šolski oblasti popolna, smotrna kontrola stvarno nemogoča. V sedanjih časih se vozi skoraj polovica dijaštva domov izven šolskega kraja, kjer je sploh izven kontrole.

Temeljno vprašanje je, če so disciplinski predpisi za vzgojo uspešni. Kaj kažejo izkušnje: Ko so profesorji naravnost zasledovali tobakarje, se je nikotin med mladino katastrofalno širil; odkar pa ni več takih progonov, je kajenje med dijaštvom skoraj popolnoma ponehalo, kajti tisti, ki bi še kadil, ni več «junak» med svojimi tovariši... V kino hodi mladina zaradi prepovedi pač bolj previdno. Pri sedanjih prilikah prave kontrole ni; isto velja za gledališče. Plesne zabave so prepovedane; kdo pa kontrolira tiste plesne veselice po predmestnih krčmah, ko so stokrat nevarnejše od vseh elitnih plesov, ki se jih udeležujejo starši in učitelji...

Če so torej disciplinski predpisi izvršljivi mladini v korist le tedaj, kadar jih smatrajo starši za svoje

predpise, potem je treba izročiti staršem tudi to oblast. Po sedanjem si lasti šola vse pravice v šoli in izven nje, pa vendar vzgojno ne zmore mnogo brez odločilne podpore iz očetove hiše.

Pa je tudi čisto prirodno, da je vzgoja, če ne more biti v celoti šolska, očetova. Kdo pa je na nepokvarjenosti otrokovi, na njegovem pravilnem telesnem in duševnem razvoju bolj interesiran, starši ali učitelji? Šola malopridneža kratkoma izključi, očetu pa ostane, da ga spravlja z zavožene poti... Kako skrb bo imel oče za svojega sina, ako bi ta hodil po nepravih poteh: v svoji očetovski ljubezni ga bo poiskal in, če treba, tudi kaznoval z vso strogostjo. A učitelja smatra mladina in celo odrasli za ovaduha, ako mora poseči kdaj v izvenšolsko dijakovo življenje. To ga mladini odtuji, vzgoja pa trpi še bolj, ker šola nima tistega zadnjega vpogleda in sredstev za vsakega gojenca posebej, kakor zmorejo to starši.

Disciplinski predpisi v dosedanji obliki so produkt preteklega razvoja, ko se starši za svojega študenta niso mogli zadostno brigati in so ga prepuščali le samemu sebi v vseh ozirih. Kakor se je marsikaj izpremenilo, bi bilo izpremeniti tudi disciplinske predpise v toliko, da se omejijo zgolj na šolske zadeve in na odnošaje učencev do šole in učiteljev, za življenje izven šole pa naj zahtevajo predpisi za šolsko oblast le toliko, kolikor more šola res stvarno izvrševati vzgojno nalogo. Ni dvoma, da se šola in dom skušata podpirati tudi brez predpisov, ali glavno vzgojo izven šole imajo na svojih ramenih itak starši, naj jim puste predpisi tudi pravice, ne-le dolžnosti. Dr. P. Strmšek

Kakor pred sto leti? V velikonočni beograjski «Pravdi» je napisal dr. S. Sagadin nekaj načelnih misli o «ilirsko-slovenskem problemu izpred sto let». Kdor je čital članek brez predsodkov, razume tudi «usodno nujo» v razvoju jezikov. Ne more pa nihče razumeti tistih, ki jih je strah že pred vsako mislijo, da bi se utegnila po tej naravni poti «usodne nuje» srečati slovenščina s srbohrvaščino. Tudi ni mogoče razumeti «Slovenčeve» jeze (15. aprila 1936) zaradi Sagadinovih besed, ko pravi v omenjenem članku: če že nočemo Slovenci tega procesa «usodne nuje» pospešiti, «vsaj ovirati ga ne smemo!» — «Slovenec» «omenja» drju Sagadinu Judeževih trideset srebrnikov in ga prišteva med tiste, «ki od zadaj merijo z bodalcem v naše srce...», zaključuje pa: «Mi smo in bomo Prešernov rod, danes prav tako kot pred sto leti...»

Jož, ubogi Prešeren, in mi smo že verovali, da ti ne bo nikoli več, kakor ti je bilo — pred sto leti! Timeo Danaos et amore m ferentes!

«Kronika», če hoče biti res kronika, mora pisati samo zgodovinsko resnico! — «Kronika slovenskih mest» (1. štev. 1936, str. 72) piše: «3. (junija 1924) Danes so bili pokopani žarko Boltavzar, France Šlajpah in Stanko Žnidaršič, ki so bili ubiti v spopadu z delavci...» — To ni bil nikak «spopad z delavci», marveč bi objektivna kronika morala vedeti, da so bile omenjene žrtve napadene in ubite iz zasede, ter da v zvezi s temi dogodki ni šlo *niti* za delavce *niti* proti njim, marveč sta si stali nasproti dve idejno in politično različni struji. — Tudi naj «Kronika» ne zmerja, saj dobro ve, da so se člani «Orjune» imenovali Orjunaši, ne pa Orjunci.

Avtokritika: Milanski list «Corriere della Sera» od 26. marca t.l. je posvetil celo stran «Izjavam štiridesetih generalov». Poleg imena in polnega naslova vsakega generala smo čitali izjavo v takih-le besedah: «...sem navdušen! Sijajni uspehi! Neposredni in odločilni učinki! Prvovrstno pomladilo!» — Hvala in pohvala je veljala serumu Casali, ki se prodaja kot sredstvo proti arteriosklerozi, izčrpanosti in nevrasteniji. Objavo te reklame pa je odobril rimski prefekt z odlokom štev. 696.

Bil je partijski prijatelj... Dne 2. aprila t.l. se je zagovarjal pred sodiščem v Beogradu rentier Luka Djurić, češ da je hotel prikrajšati otroke od svoje prve žene in da je v ta namen predložil lažno potrdilo treh prič, da je hiša, ki jo je zapustila njegova žena, njegova last. Te priče so se pred sodnikom takole izgovarjale:

Prvi: Odbornik Cvetić mi je rekel: «Prosim te, Mišo, to je moj partijski prijatelj, stari radikal... podpiši mu potrdilo.» In jaz sem podpisal.

Drugi: Ta hiša je postala fatalna. Jaz sem videl, da jo upravlja, Zakaj bi jo upravljal, ako ni hiša njegova, sem si mislil. A on je bil ugleden, bogat in naš partijski prvak.

Tretji: Bil je moj osebni in partijski prijatelj. Kot politični človek sem mu podpisal potrdilo iz vljudnosti. Partijski prvak! Bilo bi me, da vam po pravici povem, sram, ako ne bi podpisal. («Politika», 3. aprila 1936.)

Kaj je demokracija? Iz članka «Demokratie — die Zukunft Europas», ki ga je v «Prager Presse» dne 29. marca objavil B. Mirkin-Guetzévitch, posnemamo: «Ustavno pravo francoske revolucije tvori povsod na svetu bazo ustav. Izjava o človečanskih pravicah je povsod ponatisnjena in če se ponekod ne izvaja, ni to krivda mož te revolucije... Če je demokratski režim v Srednji in Vzhodni Evropi pogorel, se to ni zgodilo na osnovi načel iz leta 1789. Pod drugo klimo bi mogla ista načela ustvariti drugo realnost... Politična zrelost — to ni število šol, tovarn, bank, železnic ali tiskanih knjig. To je posebna lastnost, je psihološki element političnega razvoja naroda. Še več: parlamentarna demokracija se lahko prakticira samo pri «aristokratskih» narodih. Narodi, ki lahko izvajajo parlamentarizem, so višji narodi, so svetovna elita, resnična aristokracija, aristokracija svobode.»

Strahopetna avtoriteta. «Avtoritativni režimi, ki zatirajo svobodo tiska, so navadno zelo nestrpni, težko prenesejo vsako kritiko in kaj neradi vidijo, če se njihovo delo presoja s stališča demokracije.» (Iz «Prager Presse» po citatu iz članka dr. E. Erdelyja v «Tisk a politika».)

Bruna v lastnem očesu pa ne vidi. O priliki odredbe angleške vlade, s katero se je uvedla angleščina namesto italijanščine pri pouku nekaterih predmetov na univerzi na Malti, je pisalo Mussolinijevo glasilo «Gionale d'Italia» te-le besede: «Britanska vlada, ki se baha pred svetom kot zaščitnica barbarske in suženjske Abesinije pred materjo vsake civilizacije, Italijo, se trudi z vedno novimi sredstvi, da uniči našo civilizacijo tam, kjer ima že tisočletno slavo in kjer je večno živa, namreč na Malti. Maltejcem ni pomagala popolna politična lojalnost, ki jo mora Anglija že celo stoletje priznavati. Londonska vlada hoče njihovega duha usužnjiti kulturi in jeziku, ki ni in ne bo nikoli njihov: ona hoče iz njih napraviti Angleže. To je posebna vrsta suženjstva in ne čudimo se, da jo najdemo v Angliji, ki je Njeguševa prijateljica. Toda, ta poizkus bo brezuspešen. Kajti Maltejci od danes naprej vedo, da stopijo na tuje ozemlje, kadar vstopijo na univerzo.»

«Nemčija temelji v Bogu, v svojem božjem poslanstvu.» Pod tem naslovom je za Veliko noč 1936 v jugoslovanskem Celju izhajajoči organ za nemško manjšino v dravski banovini, «Deutsche Zeitung», objavil na uvodnem mestu to-le poslanico:

«... Sredi kaosa brezbožnega sveta verujejo Nemci zopet v Boga. To je legenda o nemškem Bogu. Nemci, jačji od vsega sveta okoli sebe, vstajajo in lomijo vse verige. Bojujejo se za prostost svoje oblike, ki jo hoče sam Bog. To je nemški nacionalizem. ... Kakor je kmet ustvaril svojo zemljo, menih in vitez svoj red, tako si gradi Nemčija svet. To je nemški fašizem. To je legenda o nemškem bistvu, ob katerem bo ozdravel svet. ... Nemčija je seme med narodi. Nedvomno nekaj tujega na svetu, kar pa hoče v ta svet, v ta literarno brezbožni, kapitalistično nesramni svet. To je nemška revolucija. ... Nemčija se je zopet vkoreninila. Dobesedno: sila nas je poglobila. Nemčija temelji zopet v Bogu, v svojem božjem poslanstvu. Kje je brezbožnež, ki bi hotel, da bi Nemčija ne bila nemška, kakor hoče sam Bog? Naj se le bije proti nemškemu bistvu!»

«Društvo za društvo narodov» po sodbi Angležev in Italijanov. Na Angleškem je cenzura prepovedala prikazovanje propagandnega filma za kolektivno varnost na podlagi sankcij, ki ga je finansirala «League of Nations Union».

Tržaško fašistično glasilo «Popolo di Trieste» od 9. aprila je to prepoved tako-le komentiralo: «Očitno je zloglasna «League of Nations Union» ne samo zbor blaznežev in histeričnih starih devic, temveč celó bratovščina nevarnih in obenem smešnih norcev.»

Hitlerjeva Evropa. Avtokracija Hitlerjevega mezinca vzbuja nedvomno večji strah kakor pa avtokracija celega telesa cesarja Viljema. Danes bi mogli Nemčijo iz leta 1914, smatrati za zelo liberalno državo. Nemška Evropa leta 1914. bi bila v primeri s kako nacionalno-socialistično Evropo današnjih dni — svobodna Evropa. (Angleški publicist Norman Angell v «Time and Tide».)

«Führerski» duh... Po sestanku drja Šuteja, prof. Jelašića in Večeslava Vilderja z drjem Mačkom v njegovem stanovanju v Zagrebu dne 7. aprila t. l. je dr. Šutej sodelavcu beograjske «Pravde» na njegovo vprašanje, ali niso morda nekatere skupine med mačkovci proti akciji združene izvenparlamentarne opozicije, izjavil to-le: «Pri nas ni razdvojenih mišljenj... Pri nas ni kakor pri drugih. Nam ni treba ne konferenc ne posvetovanj. Vsi smo samo eno veliko uho, ki posluša in sprejema brez ugovora odloke svojega predsednika, svojega vodje. On sam odločuje, pa bo tudi v tej zadevi odločil in njegova odločitev bo za nas obvezna.»